

MILITAIRE SPECTATOR

DRONEBATALJONS

- De Veiligheidscampus van de Universiteit van het Noorden
- Uitzendingen als hoogtepunt van een militaire loopbaan?
- De zin en vooral onzin van 'klimaatvluchtelingen'
- Interview Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht

In *Militaire Spectator* 11-2025 verschijnt onder meer: 'Over bommen, Normandië en geschiedenis. Het belang van militair-historische casuïstiek voor militair onderwijs' van prof. dr. Wim Klinkert.

Carl von Clausewitz achtte de studie van militaire geschiedenis onmisbaar voor militairen, op voorwaarde dat het grondig en zonder vooroordelen gebeurt. Hij had een duidelijke voorkeur voor het diepgravend uitzoeken van specifieke casuïstiek. In 1880 liet de infanterie officier Plantenga zijn KMA-lesboek *Strategie en krijgsgeschiedenis* in druk verschijnen, met uitsluitend de illustratieve rol van het historisch voorbeeld, hoe belangrijk Plantenga de studie van militaire geschiedenis ook vond: het didactische nut won het van militaire geschiedenis in academische zin.

Plantenga's boek was bijna een halve eeuw de basis voor het krijgskundig KMA-onderwijs. Kapitein Mantel leverde in 1931 met zijn nieuwe lesboek een interessante toevoeging aan Plantenga's benadering, waarbij Mantel onder meer stelde dat militaire geschiedenis de officier in staat stelt 'de moeilijkheden van de oorlog te leren kennen'. Maar ook bij Mantel was historische contextualisering niet aan de orde, zodat zulk gebruik van geschiedenis niet wetenschappelijk genoemd kan worden. In de huidige tijd staat academische geschiedbeoefening inhoudelijk, methodologisch en wat doelstelling betreft ver af van de traditionele rol van geschiedenis in het militaire bedrijf en plaatst militair historische casuïstiek het militaire bedrijf in een bredere maatschappelijke en culturele context. ■

AANKONDIGING

Battlefieldtour KVBK naar Fliegerhorst Deelen

Vanaf de zomer van 1940 stampten duizenden Nederlandse arbeiders op de Veluwe ten noorden van Arnhem een groot vliegveld uit de grond: Fliegerhorst Deelen. Vanaf 1942 opereerden naast nachtjagers ook bommenwerpers en jachtvliegtuigen vanaf de nieuwe basis. Uiteindelijk ontruimde de Luftwaffe het vliegveld pas na het begin van operatie Market Garden op 17 september 1944.

Geïnteresseerd in de rol die Deelen in de luchtoorlog boven Noordwest-Europa speelde? Op 15 november organiseert de KVBK een battlefieldtour naar Deelen onder deskundige leiding van Erwin van Loo van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie en Elmer Bosma van het Museum Deelen. Zij lichten de fascinerende geschiedenis van het vliegveld en gevechtsleidingscentrum toe en leiden de groep langs diverse plekken waar nog sporen uit de oorlog terug zijn te vinden.

Datum: zaterdag 15 november 2025

Tijd: 9.00-18.30 uur

Startpunt: Museum Vliegbasis Deelen

Meer informatie en aanmelden: kijk op www.kvbk.nl of scan de qr-code.

www.linkedin.com/company/kvbk/

www.instagram.com/kvbk1865

Op naar een nieuwe defensienota!

In de afgelopen decennia werden belangrijke ombuigingen in de krijgsmacht voorafgegaan door grote onderzoeken en vuistdikke rapporten. Een voorbeeld is de *Prioriteitennota* uit 1993, waaronder het rapport van de Adviescommissie dienstplicht lag, die in 1992 een model voorstelde waarvoor de regering in de *Prioriteitennota* uiteindelijk niet koos. Een ander voorbeeld waren de megabezuinigingen uit 2011, ingeleid met het *Eindrapport Verkenningen. Houvast voor de krijgsmacht van de toekomst* uit 2010. Beide rapporten gaven voeding aan de opinievorming en faciliteerden het debat over belangrijke beslissingen voor de krijgsmacht.

Nu de krijgsmacht weer voor belangrijke veranderingen staat moeten we het vooralsnog doen zonder studierapport met opties voor omvang en samenstelling. Ongetwijfeld zijn dergelijke studies in de catacomben van Plein 4 uitgevoerd, maar het publiek, de belastingbetaler, moet het voor het grote plaatje stellen met de *Defensievisie 2035* uit 2020 en brieven van de bewindspersonen zoals die van 24 maart en 15 september 2025.¹ De burger krijgt in die laatste brief de mededeling dat het voldoen aan de NAVO-norm jaarlijks 16-19 miljard kost bovenop de begroting. In de brief van 24 maart over de toekomst van Defensie komt de staatssecretaris niet verder dan een voortdurend inzetgerede en schaalbare krijgsmacht die in 2030 moet bestaan uit 100.000 beroepsmilitairen, reservisten en burgermedewerkers. Ook belooft hij verdere groei naar 200.000 mensen voor een deels mobilisabele krijgsmacht. Weliswaar heel concrete cijfers, maar de kwaliteit of in welke eenheden zij zullen dienen is nergens benoemd.

De vraag blijft dus: wat krijgen we voor al die miljarden? Hoe ziet de krijgsmacht van de toekomst er precies uit? Dat is de hamvraag, voor Defensie zelf, en voor het publiek.

De kwestie gaat niet alleen Defensie zelf aan, maar zou ook onderwerp van een publieke discussie moeten zijn in een land dat zijn krijgsmacht wil verankeren in de maatschappij. De uitbreidingen van de krijgsmacht zijn de laatste jaren wereldkundig gemaakt via de defensienota's 2022 en 2024, maar die bouwden steeds voort op de *Defensievisie 2035* en gaven niet de contouren van de krijgsmacht zoals gebruikelijk was bij vroegere defensienota's. Wij wezen hier al eerder op de devaluatie van de defensienota's.² Recent zijn besluiten van een ongekende orde genomen over de hoogte van de defensiebegroting. Volgend jaar zal een nieuwe regering aantreden die in navolging van de laatste kabinetten waarschijnlijk een nieuwe defensienota zal uitbrengen. Wat ons betreft bevat die nota een herijking van de *Defensievisie 2035* en ten minste een volledige kwalitatieve en kwantitatieve beschrijving van de krijgsmacht van de toekomst. Net zoals we mee konden denken en debatteren over de dienstplicht in 1992 en over de bezuinigingen in de eerste twee decennia van deze eeuw, pleiten we ook nu voor een debat op basis van een gedegen studie en rapport over de krijgsmacht van de toekomst. Op naar een nieuwe defensienota! ■

1 Brief van de staatssecretaris van Defensie, 24 maart 2025, zie: kst-33763-161; Brief van de minister van Defensie, 15 september 2025, zie: kst-28676-551.

2 'De devaluatie van de defensienota', editoriaal *Militaire Spectator* 193 (2024) (11) 617.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
Itkol mr. E.C. Bahler
bgen Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
kap dr. B.T.A. van den Broek
drs. K.S. Chafekar MA
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
Ikol A.L. Judge-Heijboer MSc
mr. drs. A. van Vark
dr. R. de Winter

BUREAU REDACTIE

M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

Particulier lid € 30,-
Particulier lid buitenland € 30,-
+ € 15,- verzendkosten

Instellingen binnenland € 35,-
Instellingen buitenland € 35,-
+ € 15,- verzendkosten

Evenementenlid € 10,-

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Cover: Oprichting van een dronebataljon in
Tolima, Colombia, oktober 2025.

Foto: ANP/AFP, Raul Arboleda.

FOTO MCD, GREGORY FRENT

Uitzendingen als hoogtepunt van een militaire loopbaan?

Emiel Maliepaard

Het antwoord op de vraag hoe vrouwelijke militairen denken over uitzendingen in relatie tot hun militaire loopbaan en hun militaire professie roept nieuwe vragen op.

De Veiligheidscampus van de Universiteit van het Noorden

Sipke de Hoop

De Veiligheidscampus van de Universiteit van het Noorden op de Johan Willem Friso-kazerne in Assen is een pionier van de 'weerbaarheidssamenleving'.

598

582

De zin en vooral onzin van 'klimaatvluchtelingen'

Isa van Malenstein

In het debat rond 'klimaatvluchtelingen' kan Defensie een belangrijke rol spelen door de échte veiligheidsrisico's te benoemen in plaats van bij te dragen aan een verdelend narratief.

590

Dronebataljons

Hans van Dalen

Verschillende legers wereldwijd hebben intussen gespecialiseerde drone-eenheden en ook de Nederlandse krijgsmacht zou er goed aan doen om dronebataljons op te richten.

EN
VERDER

EDITORIAAL	Op naar een nieuwe defensienota!	565
COLUMN SERGEI BOEKE	Israël en de grenzen van het militair optreden	610
TEGENWICHT	Oorlog of vrede?	612
GASTCOLUMN	Nederlandse Defensie Doctrine na herziening weer actueel	614
INTERVIEW	Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht	616
BOEKEN	<i>De oorlog van morgen</i>	622
RETROSPECTATOR	'Lammetjes in leeuwen veranderen'	624

Uitzendingen als hoogtepunt van een militaire loopbaan?

Een logische opvatting die kan wringen met het behoud van vrouwelijke militairen

Emiel Maliepaard*

Uitzendingen zijn onlosmakelijk verbonden met de militaire praktijk en de militaire loopbaan. Initiatieven zoals de Nationale Veteranendag en de witte anjer als draaginsigne voor veteranen, maar ook de herinneringsmedailles voor gedane missies, laten zowel intern als extern zien dat uitzendingen een belangrijk onderdeel zijn van het militaire bestaan; erkenning van gedane missies en waardering van veteranen lijken belangrijk. Missies zoals Libanon, Bosnië en Afghanistan zijn onderdeel van het collectieve geheugen van Nederland¹ en van de Nederlandse krijgsmacht als het gaat om militaire inzet. Hoe denken Nederlandse vrouwelijke militairen over uitzendingen in relatie tot hun militaire loopbaan en hun militaire professie? Dit artikel tracht deze ogenschijnlijk makkelijke vraag te beantwoorden. Toch blijkt dat het antwoord nieuwe vragen oproept over het behoud van vrouwelijke militairen in relatie tot de heroriëntatie op hoofdtaak 1 en toekomstige inzet van de Nederlandse krijgsmacht.

Missies zoals in Afghanistan zijn onderdeel van het collectieve Nederlandse geheugen. Hoe belangrijk zijn uitzendingen voor een militaire loopbaan?

Na het einde van de Koude Oorlog, waarin bescherming van het eigen en bondgenootschappelijk gebied prioriteit nummer één was, moesten Europese landen en krijgsmachten op zoek naar een nieuwe bestaansreden. Die werd gevonden in uitzendingen ter bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit in de wereld.² Initieel werd uitgegaan van een enge

* Dr. Emiel Maliepaard is universitair docent Militaire Bedrijfswetenschappen aan de Faculteit Militaire Wetenschappen.

- 1 Y. de Reuver, *Veteran under construction. Identification processes among Dutch veterans who served in military missions in Lebanon, Srebrenica, and Uruzgan* (Nijmegen, Radboud Universiteit, 2022) 267.
- 2 J. Juvan en J. Vuga, 'What motivates Slovenian "peacekeepers"?', *International Peacekeeping* 18 (2011) (1) 96-109.
- 3 W.A. Broesder, 'Peacekeeping Warrior: Krijger en vredessoldaat: een paradox?', *Militaire Spectator* 177 (2008) (10) 535-548.

Oefening met pantserhouwitsers in Litouwen. De Nederlandse krijgsmacht heroriënteert zich op hoofdtak 1 en dat uit zich ook in het type uitzendingen

beschrijving van vredesmissies, op basis van drie elementen: (1) instemming van alle partijen, (2) neutraliteit en (3) minimaal gebruik van geweld.³ In de jaren negentig verschoof de inzet van enkel peacekeeping naar peace enforcement.

Om de opkomst van uitzendingen te visualiseren, twee voorbeelden: Duitsland was vóór

1992 volledig gericht op verdediging van zijn eigen grondgebied, eerst als zelfstandige staat en sinds 1955 in NAVO-verband. In 1994 oordeelde het Grondwettelijk Hof dat buitenlandse missies mogelijk waren onder de bestaande regels voor de Duitse krijgsmacht.⁴ Sinds 1992 zijn er meer dan 130 mandaten en verlengingen gegeven door het Duitse parlement voor meer dan 60 internationale missies.⁵ De Nederlandse krijgsmacht heeft tijdens de Koude Oorlog bijgedragen aan acht kleinere VN-missies en aan UNIFIL als grote missie. Na het einde van de Koude Oorlog is de bijdrage aan VN-missies substantieel groter geworden.⁶ Hierbij valt te denken aan UNMEE, UNPROFOR en MINUSMA

4 A. Peters, 'Between military deployment and democracy: use of force under the German constitution', *Journal on the Use of Force and International Law* 5 (2018) (2) 246-294.

5 Peters, 'Between military deployment and democracy', 246-294.

6 T.J.A. Buitelaar en N. van Willigen, 'Vredesmissies in een geopolitieke context', *Militaire Spectator* 190 (2021) (11) 540-553.

als grotere missies. Dan zijn de NAVO-missies zoals ISAF, IFOR, KFOR en SFOR nog buiten beschouwing gelaten.

Uitzendingen als bestaansrecht

De afgelopen decennia kenmerkten zich door een keur aan internationale vredesmissies en humanitaire inzetten door kleine expeditionaire krijgsmachten bij relatief kleine (etnische) conflicten en terroristische dreigingen⁷ met als doel de (inter)nationale *rule of law* te beschermen. René Moelker en collega's schetsten verder de verwachting dat de Nederlandse krijgsmacht vooral een expeditionaire krijgsmacht zou blijven, met de nadruk op vredesmissies (peacekeeping of peace enforcement)⁸, een verwachting die eveneens werd uitgesproken door Wendy Broesder et al. in een artikel over de verschuiving van de *warrior* naar de *peacekeeping-warrior*, waarbij militairen een breder palet aan taken en identiteiten kregen.⁹ Zoals Broesder en collega's concludeerden: 'the role of the military has shifted significantly and certainly differs from the traditional "warrior role" of old. Due to the new security reality, roles and tasks to restore and maintain peace and internal security are broadly reconsidered.'¹⁰

Om de nieuwe expeditionaire krijgsmacht vorm te geven is er veelvuldig nagedacht over bijvoorbeeld *operating methodologies, single battle concept, fuse command and control en developing the expeditionary mindset*¹¹ tot aan een meer volledige heroriëntatie op expeditionair optreden, zoals toenmalig majoor Mark D. Bieger in zijn monografie over de toekomst van de Amerikaanse landmacht schreef: *The Army Expeditionary Force: A Model for the Next Century of Warfare*.¹²

Op moment van schrijven is de Nederlandse krijgsmacht naar aanleiding van de toegenomen Russische dreiging, Russische oorlogsretoriek en de inval in Oekraïne bezig met een heroriëntatie op hoofdtak 1 en is zowel het aantal uitzendingen als de omvang van de uitzendingen van dien aard dat het draaien van missies niet vanzelfsprekend is. Al in 2021 concludeerden Tom Buitelaar en Niels van Willigen dat in de huidige

geopolitieke context (VN-)uitzendingen onder druk staan. Terwijl uitzendingen als Irak, Mali en met name Afghanistan kansen boden aan militairen om uitzendervaring op te doen, is het voorstelbaar dat dergelijke missies niet meer de hoogste prioriteit hebben in de huidige situatie met statelijke dreigingen. Tegelijkertijd is het ook buiten Europa onrustig en vinden er (asymmetrische) conflicten plaats in het Midden-Oosten en Afrika die de stabiliteit en veiligheid van Europa kunnen ondermijnen. Het empirische deel van dit artikel gaat in op hoe vrouwelijke militairen ten tijde van de heroriëntatie op hoofdtak 1 denken over uitzendingen, in relatie tot hun militaire loopbaan, militaire professie en militaire identiteit.

Onderzoeksopzet

In 2021 is gestart met een onderzoek naar de zorgbehoeften van ISAF- en MINUSMA-veteranen ter vergelijking van de ervaringen, stressoren, copingstrategieën, sociale steun en (subjectieve) zorgbehoeften van mannelijke en vrouwelijke veteranen.¹³ Hiervoor zijn 94 veteranen geïnterviewd (gemiddeld 95 minuten). Reeds in een vroeg stadium kwam de vraag vanuit de Hoofddirectie Personeel van het ministerie van Defensie om uitzendbarrières van vrouwelijke veteranen en militairen te bevragen, in het kader van het *Elsie Initiative for Women in Peace Operations*. Om uitzendmoeheid te voorkomen is

- 7 H. Carreiras, 'The sociological dimension of external military interventions: The Portuguese military abroad', *Portuguese Journal of Social Sciences* 13 (2014) (2) 129-149.
- 8 R. Moelker, F. Houtkamp, en S. Soeters, 'Staatsvorming en krijgsmacht', in: R. Moelker, J. Nöll en M. de Weger (red.), *Krijgsmacht en samenleving. Over de inzet van een geweldsinstrument: bestuurlijke, politieke en veiligheidsaspecten* (Amsterdam, Boom, 2009) 15-42.
- 9 W. Broesder, A. Vogelaar, M. Euwema en T. op den Buijs, 'The peacekeeping warrior', in: M. Easton, M. den Boer en J. Janssens (red.), *Blurring military and police roles* (Amsterdam, Boom, 2010) 171-184.
- 10 Broesder, 'The peacekeeping warrior', 171-184.
- 11 I.D. Langford, 'Towards an Expeditionary Army', *Australian Defence Force Journal* 189 (2012) 79-86.
- 12 M.D. Bieger, *The Army Expeditionary Force: A model for the next century of warfare* (Fort Leavenworth, United States Army Command and General Staff College) 60.
- 13 E. Maliepaard, T. op den Buijs en R. Moelker, *Zorgbehoeften van Nederlandse veteranen: Een inventarisatie en vergelijking van ervaringen, stressoren, coping en (sociale) steun van vrouwelijke en mannelijke ISAF- en MINUSMA-veteranen* (Breda, NLDA) 580.

besloten om uitzendbarrières van vrouwelijke en mannelijke veteranen uit te vragen in het zorgbehoeftenonderzoek en een apart onderzoek te ondernemen om de uitzendbarrières van vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus te onderzoeken.¹⁴ In deze nieuwe studie is naast het inventariseren van uitzendbarrières gekozen om uit te vragen hoe vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus denken over uitzendingen en welke aandachtspunten zij identificeren voor het behoud van vrouwelijke militairen.¹⁵

Er is gebruik gemaakt van een casestudy-benadering, waarbij semigestructureerde interviews zijn gehouden met vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus. Dit type onderzoek is niet bedoeld om statistisch generaliserende uitspraken te doen over alle vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus, maar vooral om de persoonlijke ervaringen van de doelgroep zelf voor het voetlicht te brengen en onderliggende mechanismen te bespreken c.q. bloot te leggen. Door de focus op onderliggende mechanismen kunnen uitspraken gedaan worden die breder gelden dan enkel voor de onderzoeksdeelnemers zelf, ofwel theoretische generalisatie.

De populatie van dit onderzoek, vrouwelijke militairen zonder uitzendervaring, is zeer heterogeen. Bij het samenstellen van de steekproef is hier ook rekening mee gehouden. Variabelen die van belang waren bij de werving zijn: krijgsmachtdeel, rang, functie, gezins-samenstelling (partner, kinderen), leeftijd en mantelzorgtaken. Eerst is getracht om deze vrouwen te werven via een steekproef van de afdeling Trends, Onderzoek en Statistiek (TOS), maar de uitnodiging leidde niet tot veel respons. Hierna is hulp ingeschakeld van het persoonlijk

netwerk van verschillende militaire collega's om vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus te werven. Dit zorgde voor voldoende aanwas en uiteindelijk zijn er 23 vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus geïnterviewd door de auteur van dit artikel en een externe interviewer die eveneens betrokken was bij het zorgbehoeftenonderzoek; dit aantal is gebaseerd op theoretische saturatie. Deelname was op basis van vrijwilligheid, anonimiteit en *informed consent*. Na afloop van het interview hebben de deelnemers een interviewverslag ontvangen ter aanvulling, correctie en goedkeuring.

Deze goedgekeurde verslagen zijn in NVivo gecodeerd. Op basis van *Iterative Thematic Inquiry*¹⁶ zijn er drie hoofdthema's ontwikkeld: ervaren en verwachte uitzendbarrières, denken over uitzendingen, en aandachtspunten voor het behoud. In dit artikel ligt de focus op het thema denken over uitzendingen, en de onderwerpen (subthema's) die hieronder vallen. Subthema's binnen de thema's 'uitzendbarrières' en 'behoud van militairen' worden vanwege de focus van dit artikel hier niet uitgebreid besproken, zie hiervoor het complete rapport.¹⁷

Sommige citaten bevatten alleen uitspraken van de geïnterviewde militairen, andere citaten reflecteren een stuk interview. In deze citaten staat de X voor interviewer en de Y voor de militair.

Denken over uitzendingen

Zin in een uitzending

De grote meerderheid van de vrouwen uit het onderzoek wil graag op uitzending. Veel van hen willen liever vandaag dan morgen; een deel van deze militairen benoemde wel randvoorwaarden zoals de planbaarheid van de uitzending. Een antwoord dat exemplarisch is voor het gros van de vrouwelijke militairen uit het onderzoek: 'X: En wat vind jij zelf van uitzendingen? Hoe kijk jij naar uitzendingen? Y: Ik vind het heel erg veel, vervelend is een groot woord, maar ik vind het heel erg jammer dat ik nog nooit op uitzending ben geweest. Want dat is echt iets wat ik nu nog steeds heel graag zou willen. Dus,

14 E. Maliepaard, *Vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus over uitzendingen en hun loopbaan: belang van uitzendingen, ervaren en verwachte uitzendbarrières en aandachtspunten voor het behoud van militairen* (Breda, NLDA) 94.

15 Maliepaard, *Vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus over uitzendingen en hun loopbaan*.

16 D.L. Morgan en A. Nica, 'Iterative Thematic Inquiry: A new method for analyzing qualitative data', *International Journal of Qualitative Methods* 19 (2020) 1-11.

17 Maliepaard, *Vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus over uitzendingen en hun loopbaan*.

De boordschutter van een YPR onderzoekt de omgeving in de Baluchi-vallei in Afghanistan. 'De wedstrijd willen spelen' is een belangrijke motivatie voor uitzendingen

ja, je trekt het pak aan en je maakt een commitment en je bent er voor de vrede en veiligheid en daar wil je ook gewoon je bijdrage voor leveren. Nou doe ik dat ook, hoor, op deze manier, zeg maar. Maar ik had sowieso voor de ervaring en ook voor wat je in je rugzakje meebrengt, ook voor je toekomstige functies, voor je jongere collega's... Ja, ik vind het wel heel erg een gemis, dat ik dat niet heb eigenlijk, heel eerlijk gezegd.'

Redenen voor de hoge uitzendbereidheid worden in de volgende subthema's besproken, maar wat hier opvalt is dat deze vrouwelijke militair het ontbreken van een uitzending als een 'gemis' ervaart en dat het hoort bij een commitment als militair om een bijdrage te leveren aan vrede en veiligheid. Dit reflecteert de opvatting dat een uitzending de 'core business' is van Defensie en dat een uitzending een expliciet doel is binnen de defensieorganisatie waaraan een militair veel waarde hecht. Vrouwen van meer gevorderde leeftijd gaven aan liever niet meer op uitzending

te gaan; ze staan er niet meer om te springen, maar zullen gaan wanneer ze aangewezen zouden worden. Eén vrouw vertelde pertinent niet op uitzending te willen gaan. Dit komt niet, zoals ze aangaf, omdat ze een lage uitzendbereidheid heeft, maar omdat ze geen uitzendmogelijkheid heeft door haar privésituatie.

Zoals reeds besproken is het aantal uitzendingen op moment van schrijven laag. Dit is een van de grootste barrières voor de geïnterviewde militairen om uitgezonden te worden. Bovendien is de informatievoorziening over de bestaande uitzendingen en uitzendmogelijkheden volgens de vrouwen vrijwel volledig afwezig. Ze moeten zelf achter informatie aan, zowel voor zichzelf als voor collega's aan wie ze leiding geven. Dit geldt primair voor vrouwen in officiersfuncties die eerder individueel uitgezonden worden, in vergelijking met vrouwen (veelal manschappen en onderofficieren) die vooral met hun eenheid uitgezonden worden en waarvoor een jaarplanning gemaakt wordt.

De wedstrijd willen spelen

Een van de redenen dat de geïnterviewde vrouwelijke militairen uitgezonden willen worden is de wens om 'opgesteld te worden' of 'de wedstrijd te spelen.' Deze termen zijn afkomstig van de vrouwelijke militairen zelf, met name van vrouwen in operationele functies: 'X: Was dat ook nog voor jou een reden om bij Defensie te gaan werken, de uitzendingen? Y: Ja, eigenlijk wel. Ik heb altijd wel het gevoel gehad van, of heb ik nog steeds, je doet ergens je werk voor, je traint ergens voor, maar dat zou je uiteindelijk ook wel in de praktijk willen uitvoeren, zeg maar. Dus ik zeg het altijd maar zo, je oefent voor een voetbalwedstrijd. Alleen de voetbalwedstrijd mag je nooit spelen. Dat gevoel heb ik wel een beetje, ja. Dat je dan ook een keer die wedstrijd wil spelen. Dus dat is wel iets wat nog steeds wel voor mij zit.'

Deze vrouwelijke militairen gaven aan dat ze niet enkel willen oefenen, maar ook daadwerkelijk ingezet willen worden in conflictgebieden om het geleerde in de praktijk te brengen. De wedstrijd is daarmee een inzet zoals Mali, of liever nog Afghanistan, een uitzending met een hoger kinetisch gehalte. Net als geïnterviewde vrouwelijke en mannelijke ISAF- en MINUSMA-veteranen van het zorgbehoeften-onderzoek zien verscheidene van deze vrouwen zonder ervaring een uitzending als een kers op de taart, anderen als een doel om ergens naartoe

te werken. Een uitzending, de wedstrijd, kan daarmee ook belangrijk zijn om alle traininguren en activiteiten te verantwoorden: 'Nou ja, op den duur... en daarom ben ik ook uiteindelijk wel geswitcht, want op den duur begin je ook de oefeningscyclus, begin je gewoon weer opnieuw te draaien. En dan kom je weer in hetzelfde gebied terecht met dezelfde oefeningen en dezelfde vijand om het zo te zeggen. De spanning is er dan wel vanaf. In het begin is dat heel spannend en heel leuk, maar dat is op den duur als je de derde keer dezelfde schietbaan doorloopt, ja, dan is de spanning eraf. En dat is natuurlijk wel anders als je een uitzending hebt.'

Een oefening zoals de schietseries in Bergen/Münster-Süd is voor deze vrouwen een periode van training en een missie zoals Afghanistan zou een echte uitzending zijn. De opvattingen over bijvoorbeeld enhanced Forward Presence (eFP) of inzetten in de West variëren, met name of dit wel echte uitzendingen zijn of niet en of deze inzetten een veteranenstatus waard zijn of niet. De gevaarsetting lijkt voor een deel van de vrouwen een belangrijke factor in het toekennen van een veteranenstatus aan een missie, terwijl anderen aangaven dat militairen ook bij dergelijke inzetten te maken krijgen met uitzendgerelateerde stressoren, zoals ver van huis en langdurig weg van het thuisfront zijn.

Verscheidene vrouwen benoemden dat eFP geen echte uitzending is. Het is niet de wedstrijd die ze graag willen spelen. Om in de analogie van trainen en wedstrijden te blijven, en dit werd zo ook letterlijk benoemd door meerdere vrouwen, zagen ze Litouwen eerder als een oefenpot dan een echte wedstrijd. Hoewel voor de landmacht missies als eFP relevant blijven, lijkt eFP met een imagoprobleem te kampen: enerzijds is het een inzet ter afschrikking van de Russen, anderzijds is het 'gewoon' een langdurige oefening, zolang men niet daadwerkelijk NAVO-grondgebied moet verdedigen. Over andere inzetten zoals Baltic Air Policing (Estland) is niet gesproken. Een vrouw die zelf wel zin had in een uitzending naar Litouwen vertelde: 'veel militairen die al vaker zijn geweest, maar ik heb ook verhalen gehoord van... Ja, van lui die nog niet terug zijn, maar

Opvattingen over bijvoorbeeld enhanced Forward Presence (eFP) variëren

eigenlijk hun ontslag al indienen, of aangeven weg te willen omdat dat niet is waar ze voor in dienst zijn gegaan. Het is vooral oefenen wat ze nu doen in Litouwen. En de functie van de uitzending is de Russen afschrikken en de plaatselijke bevolking geruststellen. Dus dat relatief veilige... Ik heb gehoord van anderen dat ze dat minder zinvol vinden. Maar voor mij maakt dat niet uit.'

Ervaring willen opdoen

Er zijn verschillende motieven waarom de vrouwelijke militairen uitgezonden willen worden. Vanzelfsprekend hoeft men niet één motief te hebben, maar kan er sprake zijn van meerdere motieven. Een van de belangrijkste is dat vrouwen een uitzending willen meemaken

om 'de ervaring' op te doen. Dit kan verschillende vormen aannemen. 'Y: (...) Dus ik denk dat het af en toe even weg zijn, dat het wel in me zit. Dat ik die behoefte ook heb voor mezelf. Maar ik wil er ook wel over kunnen meepraten denk ik als militair zijnde. Ik wil geen militair zijn op mijn zestigste nog en dan zeggen dat ik nooit ben weg geweest. Dat wil ik gewoon niet. Ik wil die ervaring ook hebben. X: Ja en waarom? Y: Voor mezelf wil ik die ervaring hebben.'

Op de vraag waarom deze militair die ervaring wil hebben, verklaarde ze dat dit 'voor mezelf' is. In een aantal interviews werd niet duidelijk wat hierachter zat, maar blijkend uit andere interviews kan het gaan om het opdoen van kennis en vaardigheden, ervaren hoe het is om

Een veteraan van operatie Market Garden. Het verschil tussen een militair zonder en met veteranenstatus wordt gevoeld, bijvoorbeeld door symbolische uitingen zoals medailles

FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

ver van huis te gaan, ervaren hoe de kameraadschap is tijdens een uitzending, en meer. Het lijkt vooral de wens voor een confrontatie met de uitzending als een buitengewone (werk) omgeving, soms wellicht een geïdealiseerde (werk)omgeving.

Bijna de helft van de geïnterviewde militairen gaf aan dat het opdoen van ervaring ook te maken heeft met het werk en de voordelen die het oplevert voor het dagelijkse werk. Bijvoorbeeld in de personeelszorg: 'X: Wat betekent een uitzending voor jouw loopbaan? Y: Ja, toch de ervaring die jij in een uitzending kan opdoen, wat je in je rugzakje stopt en wat je ook weer over kan brengen op het jongere personeel of ook in mijn functie als [functie in de personeelszorg] kan je die ervaring ook delen met mensen.'

Dit citaat laat meerdere werkgerelateerde zaken zien: enerzijds de ervaring overbrengen op jongere collega's (in feite kennisoverdracht) en anderzijds de mogelijkheid om ervaring te delen in de personeelszorg. Dit gaat bijvoorbeeld over het beter contact maken met veteranen met problemen als men zelf de ervaring van een uitzending heeft. Het hebben van uitzendervaring en de zintuiglijke ervaring van een uitzending helpt om een betere band te krijgen met collega-militairen en cliënten. Voor vrouwelijke militairen werkzaam in de personeelszorg of met een (sociaal)medische functie betekent het hebben van uitzendervaring en de zintuiglijke ervaring de mogelijkheid om het eigen werk beter te kunnen doen, maar datzelfde geldt voor andere militairen. Zoals voor een logistiekeling die vanuit de eigen uitzendervaring verwacht dat zij beter in staat is om relevante ondersteuning te bieden en vragen vanuit het uitzendgebied op waarde te schatten: 'Maar ik denk dat uitzendervaring wel helpt om natuurlijk goede ondersteuning te kunnen bieden aan de mensen die er dan zitten. En dat je veel meer kan inleven waarom bepaalde dingen wel of niet belangrijk zijn. En dat je ook veel beter kan filteren van, oké ze vragen een hele hoop dingen, maar wat kan ik bedenken, en tuurlijk is dat eigen inzicht, maar wat kan ik bedenken wat echt op dit moment belangrijk is als ik me inbeeld op dat ik daar zit?'

Belang van een veteranenstatus

Het verkrijgen van uitzendervaring, om bovenstaande redenen, werd door circa de helft genoemd, een veteranenstatus was daarentegen voor een beduidend lager aantal vrouwen belangrijk. Verschillende vrouwelijke militairen stelden dat het hen ging om de ervaring en nadrukkelijk niet om de veteranenstatus. Bijvoorbeeld: 'Nee, de status zelf boeit me niet om het maar zo te zeggen, maar het is meer, je wil het ook gewoon doen. Waarvoor je traint wil je uitvoeren. De status wel of niet, superleuk maar daar doe je het niet voor. Tenminste, ik doe het er niet voor.'

Militairen die een veteranenstatus wel belangrijk vonden, zagen dit enerzijds in de erkenning en waardering voor de militair, maar anderzijds als een tijdlozere identificatie vergeleken met een militaire identiteit. Iemand die zijn of haar militaire carrière beëindigt neemt afscheid van een militaire identiteit en wordt ook niet meer zo gezien. Een veteranenstatus is iets voor de eeuwigheid. Als men eenmaal veteraan is, zal men dit ook blijven.

Minderwaardig door geen veteranenstatus?

Vrouwelijke militairen zonder uitzendervaring vormen een heterogene groep. Een aantal van de geïnterviewde vrouwen was 'jong' en/of relatief kort militair. Daarentegen waren er ook vrouwen die al lang bij Defensie werken en om verschillende redenen niet op uitzending zijn gegaan (zie het volledige onderzoek voor redenen). Uit de interviews komt een duidelijk beeld naar voren dat militairen die tevens veteraan zijn hoger in aanzien staan dan militairen zonder uitzendervaring. Zo vertelde een vrouwelijke militair die in de instructie werkt dat een collega met meerdere uitzendingen achter zijn naam meer respect lijkt te ontvangen van de cursisten dan zijzelf. Dit anders beoordeeld worden is niet per definitie een bewust proces en het is niet zo dat een veteraan hier zelf naar handelt, maar een uitzending met veteranenstatus hebben volbracht en het zijn van veteraan geeft status.

Het verschil tussen een militair zonder en met veteranenstatus wordt wel gevoeld, bijvoorbeeld

door symbolische uitingen zoals medailles. Uitzendingen staan vaak centraal tijdens kennismakingsmomenten of eerste ontmoetingen met actief dienende en postactieve veteranen. 'En het is ook altijd als we ons DT aan moeten hebben, heb je ook collega's die nog niet op uitzending geweest, Ja, ik heb geen medaille. Weet je, je voelt je toch... En als er iemand aankomt met zo'n rits medailles, dan denk je, "ja potjandorie, sta ik ernaast, weet je, met m'n speldje." Dus dat voelt dan wel zo, ja.'

En: 'Ik doe bijna alleen maar cursussen, maar bij een kennismakingsrondje vertelt iedereen wie iemand is en "ik heb drie uitzendingen gedraaid", "ik heb twee uitzendingen gedraaid" en ik dus niet. Het is voor mij geen belemmering, of ik voel me hierdoor niet minderwaardig, maar het laat wel zien, zo ervaar ik dat, dat het status geeft. Militairen ontlenden daar status aan, naar mijn idee ook meer voor de grote uitzendingen zoals Afghanistan.'

Vijf vrouwelijke militairen gaven aan dat ze zich niet minderwaardig voelen of als minderwaardig behandeld worden door collega-militairen. Desondanks blijkt uit de interviews dat deze vrouwen, die al langer bij Defensie werken, zich onprettig voelen wanneer het duidelijk wordt dat ze nog geen uitzending gedraaid hebben.

Uitzending maakt iemand een echte militair

Naast de wedstrijd willen spelen en ervaring willen opdoen, maakt een uitzending iemand ook een echte militair. Deze overtuiging sluit aan bij het vorige subthema en kwam in meer dan de helft van de interviews naar voren. In het volgende citaat wordt dit duidelijk besproken: 'X: Ja ik sla nu op de woorden aan, "dan voel ik me een echte militair." Voel je je nu een minder echte militair? Y: Ja, niet nep, maar ik voel me wel minder. En als ik zo collega's om me heen heb die zes zeven keer op uitzendingen zijn geweest... Dan ben ik daar best wel jaloers op. Want zij weten hoe het is. Ik weet het niet. Ik kan er niet over meepraten. En ik vind, dat is mijn persoonlijke mening, dat je gewoon als militair, moet je op uitzendingen zijn geweest. Want dan weet je hoe het is.'

Een uitzending maakt dat men meer groene functies of taken doet

Vrouwelijke militairen voelen zich niet per definitie *geen* militair, maar een uitzending kan iemand een echte of een completere militair maken in de beleving van de geïnterviewde militairen. Dit gold bijvoorbeeld voor militairen die vooral een kantoorbaan hebben waarbij ze niet het gevoel hebben echt militair te zijn. Het is dat ze een uniform dragen, voor de rest bestaat hun werk uit activiteiten die een burgermedewerker ook zou kunnen uitvoeren. Bijvoorbeeld: 'X: Voel je je dan wel een echte militair? Y: Nee, met wat ik nu doe, ik heb een soort van kantoorbaan nu voor m'n gevoel en ik draag toevallig een pak, maar ik voel me niet echt een militair.'

Een uitzending maakt dat men meer groene functies of taken doet, meer betrokken is bij de operatie en men feitelijk in een uitzendgebied zit, weg van de kazerne of basis waar men nu werkt. Het gaat hierbij niet per definitie om het lopen van gevaar, maar vooral om taken te doen of in een omgeving te verkeren die typisch zijn voor een militair en voor het militaire beroep. Niet alleen vrouwen met kantoorfuncties, of breder ondersteunende functies, hebben het gevoel dat een uitzending hen een echte of completere militair maakt. Een vrouwelijke infanterist reflecteerde op de vraag in hoeverre een uitzending belangrijk is om zichzelf militair te voelen: 'Y: Ja. Ja, dat is wel... Ja. X: En waarom? Y: Omdat je dan toch weer terugkomt op het feit van oké, wij bij de infanterie trainen

Luchtmachtmilitairen aan het werk voor ISAF in Afghanistan. De ISAF-missie in Uruzgan lijkt voor Nederlandse militairen het ideaalbeeld van een uitzending

overal voor. En dan wil je ook een keer de wedstrijd spelen () Maar als ik dat doe, of door dat te doen, heb ik wel meer het gevoel van “oké, ik heb nu ergens voor getraind. Ik heb dat uitgevoerd in de praktijk, dus ik heb eigenlijk het gedaan waar ik hiervoor... Nou ja, uiteindelijk waar je naartoe werkt en wat je ook graag wilt doen.” En het maakt mij wel meer militair dat ik kan zeggen van ik heb deze ervaring, ik heb dat en dat toen gedaan, dan dat ik dat niet heb.’

Het pak uitdoen?

Tot slot een subthema dat ook al aan bod kwam bij het onderzoek onder ISAF- en MINUSMA-veteranen: wat als iemand niet meer op uitzending wil of kan? De antwoorden van deze veteranen suggereren dat militairen die niet meer op uitzending willen, en dit betrokken ze vaak op zichzelf, hun pak moeten uitdoen.¹⁸ Binnen dit onderzoek is dit onderwerp in vijftien interviews verder uitgediept in relatie tot uitzendbereidheid en uitzendmogelijkheid. Een exemplarisch antwoord: ‘Kijk, als je moet dan moet je, want ik heb bij Defensie gesolliciteerd en je weet het in je achterhoofd. Het zou heel

¹⁸ Maliepaard, *Zorgbehoeften van Nederlandse veteranen*.

naïef zijn als ik, als ze tegen mij zeggen, je moet gaan. En dat ik dan zeg, ja, maar ho, nee, nee, nee, nee, nee. Nee, dat kan niet. Want dan moet ik weg hier zo, dan moet je, dan moet ik ontslag nemen. Dat zijn wel de consequenties, vind ik zelf. Dat zijn wel de consequenties die bij je baan horen, zeg maar.'

Dit citaat reflecteert de overtuiging dat uitzendingen vanzelfsprekend zijn binnen Defensie. Hoewel maar weinige van de vrouwelijke militairen bij Defensie gesolliciteerd hebben vanwege een uitzendwens, zagen ze dit wel als een evidentie: het hoort bij het militaire bedrijf, de militaire professie en een militaire identiteit. De uitzendwens is voor de meerderheid pas ontstaan gedurende de militaire loopbaan. Daarnaast is sprake van een uitzendplicht voor militairen, opgenomen in het onder tekende arbeidscontract, dat bepaalt dat militairen in essentie verplicht zijn om uitgezonden te worden (met uitzondering van uitzendbescherming op verschillende gronden). Militairen die niet op uitzending willen, moeten 'het pak uitdoen' of ten minste grondig nadenken of ze nog wel serieus genomen kunnen worden als militair, zo luidt de dominante gedachte.

Meerdere vrouwen maakten onderscheid tussen niet op uitzending willen en (tijdelijk) niet op uitzending kunnen, bijvoorbeeld vanwege mantelzorg of ziekte bij een ouder, partner of familielid. 'Uitzendingen horen bij je vak. Als iemand niet op uitzending kan vanwege een tijdelijk iets, is dat niet erg, maar als iemand bijvoorbeeld structureel mantelzorg moet verlenen en daardoor niet kan, maar zeker als iemand niet op uitzending wil, dan zijn daar conclusies aan verbonden.'

Enkele vrouwelijke militairen gaven aan dat ze het niet eens waren met de opvatting dat iemand die niet op uitzending wil het pak moet uitdoen en een civiele carrière moet nastreven, hetzij binnen Defensie of daarbuiten. Behoud van personeel is hierbinnen een argument. Zo vertelde één vrouw dat het belangrijk was voor Defensie om flexibel te zijn, en een ander vertelde dat de motivaties om militair te worden kunnen verschillen per militair en ook per

functie: 'Oh, nee, ik denk dat iedereen zijn eigen motivaties heeft om bij Defensie te gaan. En ik denk dat er heel veel, vooral bij de marine, ik denk dat als je bijvoorbeeld naar die techneuten kijkt. Die zie ik ook niet per se allemaal op uitzending gaan. Maar dat betekent niet dat ze niet een waardevolle aanwinst zijn voor Defensie. En betekent ook niet dat ze geen militair zijn ofzo. Ik vind niet dat militair zijn betekent dat je op uitzending moet gaan. Ik denk dat het voor iedereen persoonlijk is.'

Discussie en conclusie

De Nederlandse krijgsmacht heeft sinds het einde van de Koude Oorlog aan meerdere missies deelgenomen, waarvan de uitzendingen in Irak, Mali en vooral Afghanistan veel impact hebben gehad op de defensieorganisatie. Uitzendingen worden door de vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus gezien als een evidentie, maar ook als een belangrijke mijlpaal binnen een militaire loopbaan: het is de wedstrijd die men graag wil spelen, bovendien maakt een uitzending iemand een echte of completere militair vergeleken met de verschillende oefencycli en functies in de vredesbedrijfsvoering – een overtuiging die eveneens door de geïnterviewde mannelijke en vrouwelijke ISAF- en MINUSMA-veteranen uit het zorgbehoeftenonderzoek werd gebezigd.¹⁹ Men kan groene taken uitvoeren, zit dichterbij of in de operatie en is in een missiegebied met (kinetische) gevaren. Veel vrouwelijke militairen willen graag een uitzending ervaren: voor de persoonlijke ervaring en/of voor relevante vaardigheden, kennis en ervaring op te doen die men kan toepassen, gebruiken of overdragen aan militaire collega's. De motivaties om uitgezonden te worden zijn eerder modern en postmodern te noemen dan premodern, hoewel nuttig werk doen belangrijk blijft voor de vrouwelijke militairen. Tabel 1 geeft een typologie van motieven weer.²⁰

19 Ibidem.

20 F. Battistelli, 'Peacekeeping and the Postmodern Soldier', *Armed Forces and Society* 23 (1997) (3) 467-484; Juvan, 'What motivates Slovenian "peacekeepers"?' 96-109.

Tabel 1 Typologie van motivatie voor vredesmissies

Premodern	Modern	Postmodern
Iets nuttigs doen	Relevante en nuttige militaire kennis en ervaring opdoen	Kennis opdoen van andere landen en culturen
Bijdragen aan de stabiliteit en vrede in het missiegebied	Relevante en nuttige kennis en ervaring opdoen voor het 'burgerleven'	Alledaagse routines in eigen land/ werk vermijden
Helpen van lokale bevolking	Gebruik maken van eigen militaire kennis	Een avontuur beleven
	Vreemde talen leren/verbeteren	Nieuwe vrienden maken
	Bijdragen aan beeldvorming over eigen land	Eigen persoonlijkheid ontwikkelen
	Extra geld verdienen (boven op normale loon)	Problemen leren oplossen
		Stressvolle situaties ervaren en deze oplossen
		Zelfvertrouwen opdoen
		Eigen capaciteiten laten zien
		Indruk maken op buitenlandse militairen

Een uitzending is een belangrijke mijlpaal binnen een militaire loopbaan, en onderdeel van de militaire professie en een militaire identiteit, echter lijkt dit vooral te gaan om uitzendingen in het kader van hoofdtak 2. Uitzendingen zoals Afghanistan, en de Uruzgan-periode (2006-2010) in het bijzonder, zijn niet alleen onderdeel van ons collectieve geheugen, maar zijn, blijkend uit de data, ook belangrijk voor de beeldvorming van uitzendingen onder militairen (van alle krijgsmachtdelen) en vormen een belangrijk referentiepunt om de waarde en status van een uitzending in de schatten. De ISAF-uitzending naar Uruzgan lijkt het ideaalbeeld van een uitzending. In het verlengde hiervan beïnvloeden deze uitzendingen (deels onbewust) de status van de individuele militair, zoals dit onderzoek laat zien.²¹

Een uitzending bieden werd ook door vrouwelijke militairen zonder uitzendervaring benoemd als een belangrijk middel om hen te behouden voor de defensieorganisatie.²² Het is niet de positie van een onderzoeker om als aanbeveling 'meer uitzendingen' te formuleren, maar het is de vraag in hoeverre de Nederlandse krijgsmacht de komende jaren 'voldoende uitzendingen' kan bieden die passen in de beeldvorming van een *echte* uitzending. Uitzendingen die in de ogen van de vrouwelijke militairen voldoende nut en mogelijkheden hebben om het werk te kunnen doen waarvoor ze zijn opgeleid. Dit geldt zowel voor vrouwelijke militairen die naar alle waarschijnlijkheid individueel op uitzending gaan als voor vrouwen die doorgaans met een eigen eenheid op uitzending gaan.

Huidige uitzendingen zoals Litouwen worden lager ingeschat dan hoofdtak 2-uitzendingen, hoewel een van de vrouwen vertelde dat haar eFP-uitzending een positieve ervaring was en een klein aantal vrouwen gaf aan dat een eFP-uitzending een mooie 'kennismaking' is met

21 Maliepaard, *Vrouwelijke militairen zonder veteranenstatus over uitzendingen en hun loopbaan*, 94.

22 Ibidem, 94.

het concept uitzendingen en dat men hier waardevolle kennis en ervaring kan opdoen. Wat betekent het imago van dit type uitzendingen voor het behoud van ervaren personeel? Een van de vrouwelijke militairen vertelde over het ontbreken van de 'sprankel' voor mensen die twijfelen om te kiezen voor een militaire carrière, maar de vraag is in hoeverre dit ook geldt voor militairen die twijfelen over het voortzetten van hun militaire loopbaan of denken over een overstap naar een burgerloopbaan: 'Nou, het is ook heel veel, wat jaren geleden waren er dus ook meer uitzendingen. Dus leefde het ook meer. Dus dan gaan er ook meer mensen heen. Want het leeft. En nu, als je nu bij Defensie komt, wordt er gezegd van, je gaat naar Litouwen toe. Dat is ook niet de sprankel waarvan mensen denken, wow, daar ga ik voor komen. Dus de twijfelaars, die denken wil ik het wel of wil ik het niet. Ja, waarom zou je het dan doen? Dus dat snap ik.'

Dat eFP wordt gezien als een oefenpot in plaats van de wedstrijd staat buiten kijf. De relevantie van dit type uitzendingen wordt begrepen, maar het daadwerkelijk nuttig zijn wordt (vooralsnog) minder gevoeld; niet alleen door de onderzoeksdeelnemers, maar ook door andere militairen, aldus de geïnterviewde militairen. Dit is een belangrijk punt, omdat een identificatie met de eigen rol en taken tijdens een missie en het gevoel van trots dat men ontleent aan een inzet twee van de belangrijkste motivatoren zijn, voor het participeren in een missie, naast de wil om de eigen capaciteiten op een professionele manier in te zetten voor de militaire organisatie.²³ Het ontbreken van gevaar en het *echte* werk kunnen doen zijn twee obstakels hiervoor.

Helena Carreiras besprak reeds in 2014 de verwevenheid van een militaire identiteit met uitzendingen, die ook uit dit onderzoek naar voren komt, en voorspelde dat een gebrek aan uitzendingen kan leiden tot motivatieproblemen en minder vereenzelviging met de militaire organisatie.²⁴ Hoewel de heroriëntatie van Defensie gepaard gaat met investeringen, modernisering en nieuwe uitdagingen, staat het staat buiten kijf dat dit risico's zijn voor het

Identificatie met eigen rol en taken tijdens missies is belangrijk

behoud van, in dit geval, vrouwelijke militairen voor Defensie. Het is daarom belangrijk om deze waarschuwing van Carreiras serieus te nemen en binnen de defensieorganisatie, maar ook binnen wervingscampagnes, openlijk het gesprek te voeren over de kans op een hoofdtak 2-uitzending en ontwikkelingen in het kader van hoofdtak 1-uitzendingen, zoals aan de oostgrens van de NAVO (missies zoals Baltic Air Policing in Estland, Baltic Sentry in de Oostzee en enhanced Forward Presence in Litouwen).

Het is niet nodig om de militaire identificatie los te trekken van uitzendingen of een veteranenstatus; uitzendingen zullen altijd een mogelijkheid en realiteit blijven,²⁵ zoals de huidige missies als EUFOR Althea, EUNAVFOR, NMI en UNTSO laten zien. Het is daarentegen wel nodig om inzetten ter afschrikking en bescherming van Nederland en het bondgenootschappelijk gebied onderdeel te laten zijn van het narratief van de defensieorganisatie en de militaire professe; dit gaat verder dan enkel een herinneringsmedaille voor deze inzetten. Het onderzoek onder vrouwelijke militairen laat zien dat het daarnaast, en tot slot, nodig is om voor deze populatie deze inzetten een volwaardig onderdeel van een militaire identiteit en militaire loopbaan te laten zijn waar de militair persoonlijke groei, nut, trots, status en een identificatie aan kan ontlelen. Hoewel dit onderzoek niet is gedaan onder mannelijke militairen, bestaat er op dit moment geen aanleiding om voor die populatie een andere conclusie te verwachten. ■

23 H. Biehl, U. vom Hagen en R. Mackewitsch, 'Motivation von Soldaten im Auslandseinsatz II', *SOWI-ARBEITSPAPIER* 127 (2001) 70.

24 Carreiras, 'The sociological dimension of external military interventions', 129-149.

25 Buitelaar, 'Vredesmissies in een geopolitieke context', 540-553.

De zin en vooral onzin van ‘klimaatvluchtelingen’

Isa van Malenstein*

De term ‘klimaatvluchtelingen’ krijgt veel aandacht in media en politiek. Zowel wetenschappelijk als juridisch is het begrip echter problematisch. Bovendien leidt securitisering van klimaatmobiliteit tot een onrealistisch en eenzijdig beeld van ‘de klimaatmigrant’ uit het Mondiale Zuiden als veiligheidsdreiging. Dit artikel pleit daarom voor een genuanceerde benadering van klimaatmobiliteit die erkent dat ‘klimaat’ slechts één factor is. Samenwerking, preventie en adaptatie moeten de boventoon voeren, in plaats van alarmisme en polarisatie. Ook Defensie kan hierin een belangrijke rol spelen door de échte veiligheidsrisico's, zowel wereldwijd als in eigen land, goed in kaart te brengen en in te zetten op duurzame veiligheid, in plaats van bij te dragen aan een verdelend narratief.

Nederlandse militairen in Mali. Het begrip ‘klimaatvluchteling’ is problematisch en Defensie kan een belangrijke rol spelen in nuancering hiervan door de echte veiligheidsrisico's goed te inventariseren en in te zetten op duurzame veiligheid

'216 miljoen klimaatvluchtelingen in 2050 als er niets verandert', schreef de NOS in 2021.¹ Het verhaal van 'klimaatvluchtelingen' is al vaak gebruikt om klimaatverandering een menselijk gezicht te geven.² Ditzelfde frame wordt naast de media ook gebruikt door politici in verschillende (internationale) arena's.³

Klimaatmobiliteit is de afgelopen twintig jaar in toenemende mate weggezet als een veiligheids-issue.⁴ Dit alarmistische discours voorspelt hoe massa's 'klimaatvluchtelingen' de internationale stabiliteit en veiligheid zullen bedreigen,⁵ en maakt daarbij gebruik van veiligheidsconcepten zoals 'catastrofe', 'golven van migranten', en 'massastromen', om het narratief van de klimaatmobiliteit van mensen een bepaalde kant op te duwen.⁶ Dit taalgebruik is een vorm van *securitization* (securitisering in het Nederlands):

het framen van een kwestie *alsof* die een veiligheidsdreiging is,⁷ met als gevolg dat ze ook daadwerkelijk een veiligheidsissue wordt.

* H.E. (Isa) van Malenstein MSc is Werkstudent Society College en onderzoeker Klimaatveiligheid.

- 1 '216 miljoen klimaatvluchtelingen in 2050 als er niets verandert', NOS, 13 september 2021.
- 2 C. Methmann, 'Visualizing Climate-Refugees: Race, Vulnerability, and Resilience in Global Liberal Politics', *International Political Sociology* 8 (2014) (4) 416–435.
- 3 G. Bettini, S.L. Nash en G. Gioli, 'One step forward, two steps back? The fading contours of (in)justice in competing discourses on climate migration', *The Geographical Journal* 183 (2016) (4) 348–358.
- 4 I. Boas, *Climate Migration and Security* (Abingdon, Taylor & Francis, 2015).
- 5 I. Boas e.a., 'Climate mobilities: migration, im/mobilities and mobility regimes in a changing climate', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48 (2022) (14) 3365–3379.
- 6 G. Bettini, 'Climate Barbarians at the Gate? A critique of apocalyptic narratives on "climate refugees"', *Geoforum* 45 (2013) 63–72.
- 7 S. Vuković, 'Conflict management redux: Desecuritizing intractable conflicts', *Securitization Revisited: Contemporary Applications and Insights* (2020) 145–167.

Op basis van de berichtgeving in de media en de politiek lijkt het dus duidelijk: klimaatverandering zal leiden tot de migratie van miljoenen mensen, met conflicten en andere veiligheidsrisico's als gevolg. De link van dit onderwerp met Defensie is dan ook snel gelegd. Dit artikel laat echter juist zien dat het narratief over 'miljoenen klimaatvluchtelingen' in werkelijkheid anders ligt, en dat het belangrijk is om de nuances over dit onderwerp in acht te nemen. Dat klimaatverandering een 'versterkende factor' is van risico's, zoals conflict, werd reeds vastgesteld door de VN,⁸ en is ook aangekaart door Tom Middendorp in zijn boek *Klimaatgeneraal*.⁹ Toch ligt het verhaal van de zogenaamde 'klimaatmigrant' of 'klimaatvluchteling' anders dan de koppen van sommige kranten doen vermoeden.

Van de 'klimaatvluchteling' en 'klimaatmigrant' naar 'klimaatmobiliteit'

Hoewel de securitisering van zowel migratie als klimaatverandering al enige tijd teruggaat, was 2007 een keerpunt in het framen van 'klimaatmigratie' als veiligheidsissue. Dat jaar mengde de VN-Veiligheidsraad zich namelijk voor het eerst in het debat over klimaatverandering om de gevolgen voor de internationale vrede en veiligheid te bespreken.¹⁰ De Veiligheidsraad waarschuwde destijds voor 'massale beweging van klimaatvluchtelingen', zonder wetenschappelijk bewijs dat deze bewegingen daadwerkelijk zullen plaatsvinden.¹¹ Deze claims werden

echter wel onmiddellijk opgepikt door zowel de media als de academische literatuur.¹²

Verschillende wetenschappers stellen nu echter dat er problemen zijn met zowel de term 'klimaatvluchteling' als met dit gesecuritiseerde narratief.¹³ Een belangrijk probleem met de term 'klimaatvluchteling' is dat klimaat op zichzelf geen gegronde reden is voor asielzoekers om een vluchtelingenstatus te krijgen, omdat deze factor niet is opgenomen in het Vluchtelingenverdrag van Genève uit 1951 (zie Figuur 1). De asielaanvraag van de welbekende eerste 'klimaatvluchteling' – een man uit Kiribati die in Nieuw-Zeeland asiel aanvroeg wegens de effecten van het veranderende klimaat op zijn eiland – werd dus ook afgewezen. Wel bracht deze casus de klimaatproblematiek en de link met migratie meer aan het licht, door te erkennen dat klimaatverandering in de toekomst mogelijk een effect gaat hebben op verplaatsingen van mensen. Desalniettemin werd vastgesteld dat de term 'klimaatvluchteling' de verkeerde impressie wekt dat klimaatverandering een juridische reden is om te vluchten onder bescherming van het internationaal recht, terwijl verschillende praktijkvoorbeelden al hebben laten zien dat dit niet kan.¹⁴ Wel zouden er vluchtelingen kunnen bestaan die indirect óók om klimaat gerelateerde redenen hun thuisbasis verlaten.

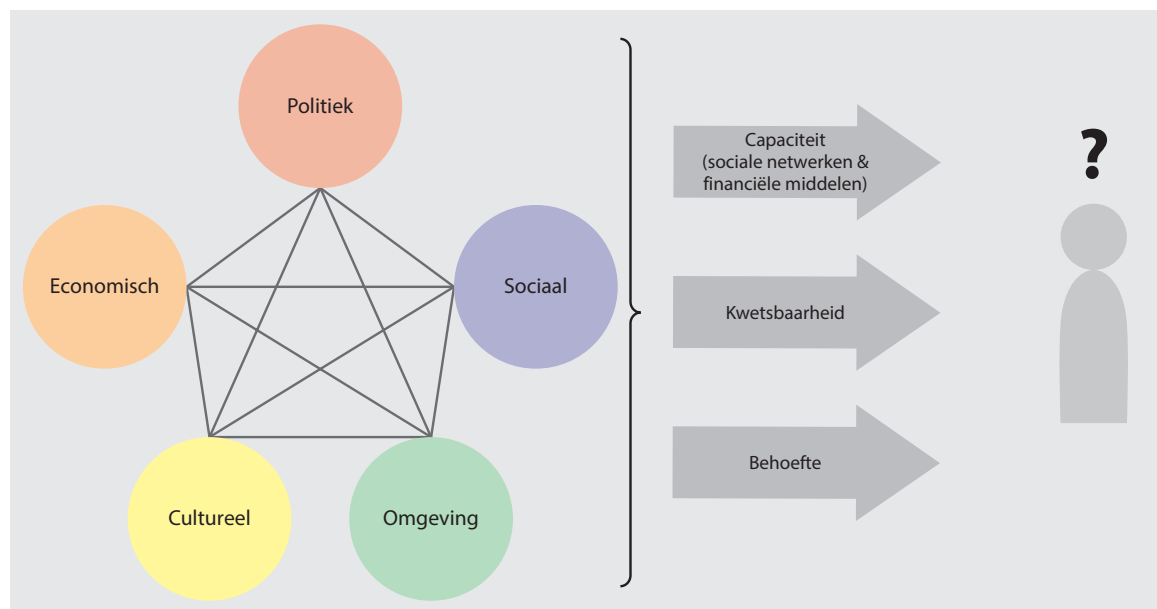
Vluchtelingenverdrag (1951)

Vluchtelingen zijn mensen die vluchten wegens:

1. Vervolgung
2. Oorlog, conflict of geweld in hun land van herkomst
3. Vervolgung vanwege:
 - Ras
 - Nationaliteit
 - Godsdienst
 - Politieke overtuiging
 - Het behoren tot een bepaalde sociale groep

Figuur 1 Gegronde redenen om de status 'vluchteling' te krijgen, volgens het Vluchtelingenverdrag van 1951

- 8 'Climate change recognized as "threat multiplier"', UN Security Council debates its impact on peace', *Verenigde Naties*. Zie: <https://www.un.org/peacebuilding/fr/news/climate-change-recognized-threat-multiplier-un-security-council-debates-its-impact-peace>.
- 9 P. Pijpers en M. Katsman, 'Krijgsmacht en klimaatverandering. Een interview met klimaatgeneraal Tom Middendorp', *Militaire Spectator* 191 (2022) (4) 224-230.
- 10 'Security Council Holds First-Ever Debate on the Impact of Climate Change on Peace, Security, Hearing Over 50 Speakers', *Verenigde Naties*, 17 april 2007. Zie: <https://www.un.org/press/en/2007/sc9000.doc.htm>.
- 11 I. Boas, e.a., 'Climate migration myths', *Nature Climate Change* 9 (2019) (12) 901-903.
- 12 Boas, *Climate Migration and Security*.
- 13 Boas e.a., 'Climate migration myths', 901-903.
- 14 M. Trejo Poison, 'Refugiados climáticos: un vacío legal', *Revista Tribuna Internacional* 6 (2017) (11) 1-17.

Figuur 2 Veel factoren beïnvloeden menselijke mobiliteit

Daarnaast wekt de term 'klimaatmigratie' een verkeerde indruk, omdat er in werkelijkheid vrijwel altijd meerdere oorzaken ten grondslag liggen aan de keuze om te migreren. Naast omgevingsfactoren spelen vaak sociaaleconomische of politieke aspecten mee.¹⁵ Zo laat onderzoek zien dat klimaatverandering eerder fungeert als een 'vermenigvuldiger' van bestaande kwetsbaarheden en ongelijkheden, dan een op zichzelf staande oorzaak van migratie.¹⁶ Er is natuurlijk wel sprake van een plotselinge verplaatsing als direct gevolg van een natuurramp, waarbij mensen (tijdelijk) geëvacueerd worden, maar zelfs in dergelijke gevallen wordt er waargenomen dat mensen meestal toch terugkeren naar hun oorspronkelijke woonplaats.¹⁷ Er wordt daarom dus niet gesproken van 'migratie', maar over 'mobiliteit'. Ook verwijst de wetenschap naar 'klimaatgerelateerde mobiliteit': de beweging van mensen die – naast andere factoren – ook verband houdt met veranderingen in het klimaat.¹⁸ Dit voorkomt een simplistisch en deterministisch beeld van migratie als een directe uitkomst van klimaateffecten, en benadrukt dat er vooral naar de bredere maatschappelijke dynamieken moet worden gekeken (zie Figuur 2).

Het dominante narratief versus de realiteit

Het dominante, gesecuritiseerde narratief over de zogenaamde 'klimaatvluchteling' is gebaseerd op de incorrecte aanname dat ontwrichtende omgevingsveranderingen ervoor zorgen dat mensen vrijwillig of gedwongen verhuizen. Dit narratief houdt echter geen ruimte over voor mensen die *moeten* blijven door beperkte financiële middelen en sociale netwerken (onvrijwillige immobiliteit), of bijvoorbeeld om culturele redenen *willen* blijven (vrijwillige immobiliteit).¹⁹ Het alarmistische verhaal dat door verschillende politici, academici, media en beleidsmakers wordt gepresenteerd, gaat dus voorbij aan vrijwillige of onvrijwillige *immobiliteit*. In de praktijk zijn er echter veel inwoners van bijvoorbeeld eilanden in de Stille Oceaan die

15 R. Black, e.a., 'The effect of environmental change on human migration', *Global Environmental Change* 21 (2011) 3-11.

16 Black e.a., 'The effect of environmental change'.

17 P. Blaikie, T. Cannon, I. Davis en B. Wisner, *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters* (London, Routledge, 2003).

18 Boas, e.a., 'Climate mobilities', 3365-3379.

19 H. Wiegel, I. Boas en J. Warner, 'A mobilities perspective on migration in the context of environmental change', *WIREs Climate Change* 10 (2019) (6).

Veel mensen willen of kunnen niet migreren

vrijwillig immobiel zijn, *ondanks* de effecten van klimaatverandering en zeespiegelstijging.²⁰ Door de hoge sociale kosten, het verlies van zelfbeschikking, plaatsgebondenheid en het mogelijke verlies van culturele identiteit kiezen zij er voor om te blijven wonen waar ze wonen.²¹ Dus zelfs op plekken waarvan er vanuit een westerse blik wordt aangenomen dan mensen zouden willen vertrekken, door zogenaamde 'onbewoonbaarheid' van hun land, blijkt in de praktijk dat mensen liever blijven, en die 'bewoonbaarheid' anders interpreteren dan dat wij dat doen.²²

Het is dus belangrijk te beseffen dat het gebruikte frame over klimaat en migratie voorbij gaat aan het feit dat veel mensen niet kunnen of niet willen migreren.²³ Door maar

één kant van het verhaal te belichten, ontstaat een verkeerd beeld dat iedereen gedwongen of vrijwillig wegtrekt uit een gebied na een klimaatimpact, terwijl niet iedereen de (financiële) middelen, sociale netwerken, of de behoefte heeft om dat te doen. Bovendien laat onderzoek zien dat lokale bevolkingsgroepen op een aantal plekken in de wereld waar klimaatdreigingen als droogte of overstromingen groot zijn, liever inzetten op klimaatadaptatie, dan op migratie.²⁴ In Tuvalu, bijvoorbeeld, kiest de meerderheid van de inwoners ervoor om zich te richten op *in situ* adaptatieoplossingen, zoals het aanleggen van mangrovebossen tegen zeespiegelstijging.²⁵

Het voorkomen of mitigeren van huidige en toekomstige effecten van klimaatverandering heeft in sommige gevallen dus de voorkeur boven een gebied verlaten. Deze bereidheid om op dezelfde plek te blijven ondanks de klimaat-effecten biedt dus ook kansen, omdat ze laat zien dat er door middel van inzet op adaptatie ook met verplaatsing gepaard gaande spanningen kunnen worden gemitigeerd. Deze kant van het verhaal is belangrijk voor Defensie, juist omdat het laat zien dat andere vormen van inzet positief kunnen bijdragen aan duurzame veiligheid. Preventie en adaptatie in samenwerking met lokale bevolkingsgroepen zou de stabiliteit van gebieden met een hoge klimaat-impact kunnen bevorderen, omdat inwoners van deze gebieden zo de kans krijgen er te blijven wonen als ze dat willen. Dit voorkomt bovendien een reactieve aanpak, waarbij er pas gereageerd wordt wanneer klimaatverandering *wel* andere spanningen versterkt en leidt tot onveilige situaties.

Een ander probleem met het alarmistische verhaal omtrent menselijke klimaatmobiliteit is het feit dat dit discours alleen spreekt over een massale verplaatsing in één richting, namelijk van het mondiale Zuiden naar het Noorden.²⁶ Dit leidt ertoe dat media en politici uit het mondiale Noorden de kans krijgen (en aan-nemen) om migranten als 'het probleem' te bestempelen.⁵ Dit narratief versterkt daarmee het 'wij-zij'-denken,²⁷ wat leidt tot meer polarisatie. Er wordt gewaarschuwd voor

20 C. Farbotko en C. McMichael, 'Voluntary immobility and existential security in a changing climate in the Pacific', *Asia Pacific Viewpoint* 60 (2019) (2) 148–162.

21 Farbotko en McMichael, 'Voluntary immobility and existential security'.

22 C. Farbotko en J. Campbell, 'Who defines atoll "uninhabitability"?', *Environmental Science & Policy* 138 (2022) 182–190.

23 C. Zickgraf, 'Immobility', *Routledge handbook of environmental displacement and migration* (2018) 71–84.

24 Zickgraf, 'Immobility'.

25 Farbotko en McMichael, 'Voluntary immobility and existential security', 148–162.

26 E. Piguet, R. Kaenzig en J. Guélat, 'The uneven geography of research on "environmental migration"', *Population and Environment* 39 (2018) (4) 357–383.

27 Boas, *Climate Migration and Security*.

Defensie ondersteunt Sint-Maarten in de nasleep van een orkaan. De meeste mensen die verplaatst door klimaateffecten doen dat binnen de eigen regio. Soms keert men na een natuurramp terug naar de woonplaats, zelfs als toekomstige rampen waarschijnlijk zijn

miljoenen 'klimaatvluchtelingen' die straks bij de EU aan de deur zullen kloppen, terwijl in de praktijk wordt waargenomen dat de (grote) meerderheid van de mensen die onder andere vanwege klimaateffecten verplaatst, dat binnen hun eigen regio doen.²⁸ Ook keren mensen in sommige situaties terug naar hun woonplaats na een natuurramp, zelfs als toekomstige rampen waarschijnlijk zijn.²⁹ In werkelijkheid is de relatie tussen klimaat en verplaatsing dus indirect en vaak regionaal. De meeste mensen die wél deze kant op komen, vertrekken nog steeds vooral om politieke redenen.³⁰

Dit neemt niet weg dat er spanningen kunnen ontstaan wanneer mensen verplaatst, ook al doen ze dat binnen hun eigen regio. Vooral op plekken waar politieke instabiliteit of geweld heerst, kan klimaatverandering een bedreigings-vermenigvuldiger zijn. Hoewel klimaatverande-

ring niet per se direct tot conflicten leidt, dragen landen met politieke spanningen vaak weinig bij aan het aanpakken van klimaateffecten.³¹ Dit creëert dus extra uitdagingen voor reeds kwetsbare of fragiele gebieden, en kan wel tot veiligheidsissues en potentieel ontheemding leiden. Spanningen of conflicten zouden dus kunnen ontstaan in regio's die gebukt gaan onder ernstige ecologische degradatie, in combinatie met politieke instabiliteit en ontheemding. Dit is echter geen *directe* uitkomst van klimaatverandering of klimaatmobiliteit.

28 Boas e.a., 'Climate migration myths', 901-903; K.L. Ebi en R. McLeman, 'Climate related migration and displacement', *BMJ* (2022) 1-2.

29 P. Blaikie, T. Cannon, I. Davis en B. Wisner, *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*.

30 R. Soudagar, 'Komt de klimaatvluchteling? (Spoiler: nee)', *OneWorld*, 7 februari 2023.

31 P. Schwartzstein, 'Record global warming risks aggravating war and violence', *Financial Times*, 12 november 2024. Zie: <https://www.ft.com/content/27718d62-6481-4bdb-ace9-df9b05e23448>.

Defensie-inzet bij de overstromingen in Limburg in 2021. Ook regio's in het mondiale Noorden zullen te maken krijgen met ingrijpende klimaateffecten

Bovendien kijken de media en politiek vaak uitsluitend naar de mogelijke veiligheidsrisico's van kwetsbare gebieden in het mondiale Zuiden. Dit narratief, dat migratie vooral als eenrichtingsverkeer van Zuid naar Noord presenteert, houdt geen rekening met het feit dat ook regio's in het mondiale Noorden, waaronder Nederland, te maken zullen krijgen met ingrijpende klimaateffecten zoals zeespiegelstijging en extreme weersomstandigheden.³² Het is daarom vooral belangrijk dat we, inclusief Defensie, ons ook voorbereiden op dergelijke interne en regionale uitdagingen die dichterbij huis plaatsvinden. De overstromingen in Limburg in 2021 en de overstromingen in Spanje van najaar 2024 zijn daar goede voorbeelden van. Naast het feit dat Defensie dus kan inzetten op preventie en adaptatie in kwetsbare gebieden elders, kan Defensie ook vaker ingezet worden bij calami-

teiten die wegens klimaatverandering vaker dichtbij huis zullen plaatsvinden. Bovendien is er nog weinig aandacht voor mogelijke toekomstige klimaatmobiliteit *binnen* het mondiale Noorden, en wat die voor impact heeft op de veiligheid.

Klimaat(on)veiligheid en Defensie

Het is dus belangrijk om genuanceerd en kritisch te blijven; de relatie van klimaat en migratie is niet zo deterministisch als vaak wordt gepresenteerd. Echter, het is wél belangrijk om niet te vervallen in het idee dat klimaatverandering daardoor geen relevantie heeft voor veiligheidsvraagstukken, en dus voor Defensie. Secundaire effecten van klimaatverandering kunnen leiden tot ontwikkelingen in gebieden waar Defensie zich moet gaan inzetten voor de nationale en internationale veiligheid, zoals ook Tom Middendorp uitlegt.³³ Zo kunnen bepaalde consequenties van een veranderend klimaat die

32 M. Mulligan, S. Burke en C. Douglas, *Environmental Change and Migration*, 49–79.

33 Pijpers en Katsman, 'Krijgsmacht en klimaatverandering', 224–230.

34 Ebi en McLeman, 'Climate related migration and displacement', 1–2.

nu al zichtbaar zijn, bijvoorbeeld schaarste van hulpbronnen, mislukte oogsten, en een hogere frequentie van extreme weersomstandigheden, een versterkend effect hebben op sociale of politieke spanningen, ook bij regionale verplaatsingen.³⁴

Al met al benadrukt dit artikel dat concepten als 'klimaatvluchtelingen' en 'klimaatmigratie' problematisch zijn, omdat ze juridisch onjuist zijn. Bovendien doen ze onvoldoende recht aan de complexe realiteit van klimaat-gerelateerde mobiliteit. Hoewel alarmistische verhalen een beeld schetsen van massale migratiestromen als direct gevolg van klimaatverandering, wijst wetenschappelijk onderzoek uit dat de relatie tussen klimaatverandering en menselijke mobiliteit indirect en kleinschalig is,³⁵ en vooral regionaal plaatsvindt.³⁶ Wat we wél zien, is dat dit narratief dankbaar wordt opgepikt door media en politici om het 'wij-zij'-denken te versterken,³⁷ en de verantwoordelijkheid voor een zelfbedacht veiligheidsprobleem bij de slachtoffers van klimaatverandering te leggen.³⁸ Bovendien schuilt hierin de aanname dat klimaatverandering vooral invloed zal hebben op het mondiale Zuiden,³⁹ terwijl (regionale) klimaat-gerelateerde mobiliteit net zo goed kan plaatsvinden binnen bijvoorbeeld Nederland, vanwege zeespiegelstijging.⁴⁰

Het is dus belangrijk te begrijpen wat een gesecuritiseerd narratief kan doen met de beeldvorming van een bepaald onderwerp. Door kritisch te blijven kan ditzelfde narratief verschuiven naar eentje waarin samenwerking en ondersteuning centraal staan, in plaats van het versterken van een gepolariseerd beeld dat de werkelijke complexiteit van klimaatverandering overschaduwt.

Defensie moet daarbij vooral investeren in kennisopbouw om risicogebieden beter in kaart te brengen – niet alleen in het mondiale Zuiden, maar ook hier in Europa – zodat zij zich kan voorbereiden op de bredere veiligheidsuitdagingen waarin klimaatverandering een factor kan zijn. Het is goed om in acht te nemen dat het mitigeren van regionale spanningen in sommige gevallen wellicht mogelijk is door de

Concepten als 'klimaatvluchteling' en 'klimaatmigratie' zijn juridisch onjuist en daarom problematisch

inzet te verschuiven naar preventie en adaptatie. Voorbeelden hiervan zijn de implementatie van zogenaamde *nature-based solutions*, zoals het aanplanten van natuurlijke vegetatie in kustgebieden, en het investeren in én aanleggen van klimaatbestendige infrastructuur. Met de juiste maatregelen en goede samenwerking kunnen bepaalde gebieden beter beschermd worden tegen klimaateffecten, wat bijdraagt aan de veiligheid ter plaatse. Hiermee wordt niet alleen onnodige verdeeldheid voorkomen, maar ook de kans op bijkomende problemen verminderd. Door zich te richten op duurzame stabiliteit kan Defensie dus bijdragen aan een toekomst die zowel veiliger als veerkrachtiger is – voor iedereen. ■

35 Boas e.a., 'Climate mobilities', 3365–3379.

36 Ebi en McLeman, 'Climate related migration and displacement', 1-2.

37 Boas, *Climate Migration and Security*.

38 Wiegel, Boas, en Warner, 'A mobilities perspective on migration'.

39 Piguet, Kaenzig en Guélat, 'The uneven geography', 357–383.

40 Mulligan, Burke en Douglas, 'Environmental Change and Migration', 49–79.

Dronebataljons

Hans van Dalen*

Drones hebben oorlogvoering veranderd. Een van de meest opvallende ontwikkelingen is de oprichting van gespecialiseerde drone-eenheden in verschillende legers wereldwijd, niet alleen ter ondersteuning maar ook als volwaardige gevechtseenheden. De Nederlandse krijgsmacht heeft deze stap nog niet gezet. Dit artikel doet een oproep tot het oprichten van speciale dronegevechtseenheden: dronebataljons.

'I cannot grasp the difference between killing people with drones or rifles and knives. The objective in war is to kill the enemy before he kills you. I can't fathom the almost religious zeal with which the use of drones is being opposed.' – Charles McCarry¹

Onlangs verscheen een Russisch tactisch voorschrift over Oekraïense strijdwijzen met drones en manieren om zich daar tegen te verdedigen. Kamikazedrones waren verantwoordelijk voor 70 procent van de Russische gevechtsverliezen in materiaal en personeel in de directe omgeving van het front. De effectiviteit van tactische drones op het Oekraïense slagveld was enorm. Ondanks hun geringe eigen gewicht waren ze in staat ladingen te verplaatsen meerdere malen groter dan hun eigen gewicht, met snelheden van meer dan 120 km/u en met een reikwijdte tot ongeveer 10 kilometer. Volgens de Russen nam het militaire gebruik snel toe, door onder meer de steeds groter wordende weerbaarheid van drones tegen EOY-tegenmaatregelen (onder andere door de meervoudige modulariteit van de systemen of 'draad-geleide' drones), mogelijkheid tot gebruik onder verminderde weers- en zichtomstandigheden, vergrote 'payload' aan wapens of

munitie, technische combinaties met inlichtingsensoren en Artificial Intelligence (AI) en (niet in het minst) de lage kosten. Nadelen waren de relatief korte vluchttijden en het belang van specialistische bedienaars. Op het laatste punt constateerden de Russen aan Oekraïense kant daarom steeds meer speciale UAV-testcentra en specialistische droneoperator-opleidingen. Volgens het Russische voorschrift was het duidelijk dat drones oorlogvoering hadden veranderd en waren speciale tegenmaatregelen en technieken belangrijk.

In de afgelopen jaren hebben drones een steeds centralere rol gespeeld in moderne militaire strategieën. Van verkenning en surveillance tot precisiebombardementen en zelfs logistieke operaties: onbemande luchtvaartuigen (UAV's of drones) hebben het slagveld veranderd. Een van de meest opvallende ontwikkelingen is de oprichting van gespecialiseerde drone-eenheden in verschillende legers wereldwijd. Deze drone-eenheden zijn hierbij geen ondersteunende eenheden, maar volwaardige gevechtseenheden. De Verenigde Staten,² Groot-Brittannië, Israël, en China³ hebben al drone-eenheden die zich uitsluitend richten op het gebruik van UAV's. Andere landen, waaronder Rusland en Turkije,⁴ hebben de ontwikkeling van drone-eenheden versneld, waarbij sommige landen zelfs dronebataljons hebben geïntegreerd in hun reguliere strijdkrachten.

* Kolonel Hans van Dalen is commandant van het Regiment Huzaren van Boreel.

1 Citaat van de Amerikaanse schrijver Charles McCarry. Zie: https://www.brainyquote.com/quotes/charles_mccarry_739200?src=t_drones.

2 Lieutenant-colonel Neil Hollenbeck, 'How to Transform the Army for Drone Warfare', *U.S. Army War College*, 9 januari 2025. Zie: <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/transform-for-drones/>.

3 Ali Gündoğar, 'The Shadowy Rise of China's Drone Warfare', *Medium*, 4 november 2024. Zie: <https://salvacybersec.medium.com/the-shadowy-rise-of-chinas-drone-warfare-f5daabd8ffab>.

4 'Turkish Drone Force', *Warpower: Turkey*. Zie: <https://www.warpowerturkey.com/droneforce.php>.

Ook de Oekraïners en de Russen hebben deze stap gemaakt en drones als voorwaardige wapen- en ondersteuningssysteem een plaats gegeven in hun legerorganisaties. Zowel op strategisch en operationeel als tactisch niveau is dronegebruik binnen hun legers gemeengoed geworden en zijn er speciale drone-eenheden opgericht. Oekraïne heeft zelfs een speciaal dronekrijgsmachtdeel opgericht. De vraag werpt zich op waarom de Nederlandse krijgsmacht deze stap nog niet heeft gemaakt. Nederland heeft weliswaar een UAV-compagnie bij JISTARC en binnen de luchtmacht is er een Predator-dronesquadron, maar dit zijn beide (nog) surveillance-eenheden. Dit artikel doet een oproep tot het oprichten van speciale drone-gevechtseenheden.

Add-on?

Binnen de Koninklijke Landmacht wordt gelukkig volop geëxperimenteerd met en gediscussieerd over drones.⁵ Bij veel eenheden zijn intussen kleinere of middelgrote drones in gebruik genomen. Ze worden echter vooral gebruikt ter ondersteuning van het huidige optreden, als een soort 'add-on.' Vooral voor verkenning-, surveillance- of logistieke taken. Of om hiermee te leren hoe zich tegen drones te kunnen verweren. Dit gaat echter voorbij aan de technologische en psychologische impact van dit militaire systeem. De technologische impact is enorm. Met drones hebben kleinere eenheden en zelfs individuele militairen in theorie een wapen in handen gekregen waarmee vijanden of vijandelijke uitrusting op grotere afstand, in verborgen schuilplaatsen of zelfs terwijl ze zich verplaatsen, gedood kunnen worden of onschadelijk gemaakt, zonder dat ze zichzelf blootstellen aan vijandelijk vuur of andere tegenmaatregelen.

Bovendien kunnen door combinatie van verschillende soorten drones aanvalsnetwerken over vijandelijke posities worden uitgebracht die geheel autonoom complexere vijandelijke opstellingen kunnen uitschakelen, waarbij zelfs infrastructuur (bunkers, loopgraven, gevechtsdekkingen, huizen) binnengedrongen kan worden. Er hoeven in theorie ook geen grote mijnenvelden meer worden gelegd. Drones kunnen immers heel snel mijnen afzetten op door de vijandelijke infanterie of voertuigen gebruikte routes, die waarnemingsdrones hebben geïdentificeerd. Door het droppen van munitie of zware voorwerpen kunnen vijandelijke mijnenblokkades bovendien vroegtijdig onschadelijk worden gemaakt. Met drones kunnen ook branden worden gesticht. Drones met luidsprekers kunnen psychologische activiteiten uitvoeren. De reikwijdte van drones kan worden vergroot door gebruik te maken van een 'moederschip'-drone die kleinere drones lanceert. Kortom: de mogelijkheden zijn eindeloos.

De psychologische impact is zelfs nog groter. Terwijl militairen zich vroeger konden beschermen door gevechtsdekkingen, loopgraven, bunkers of bepantsering, kan dit nu niet meer.⁶ Grote, kleine of minuscule drones kunnen via beluchtungs- of waarnemingsgaten in de bepantsering of betonnering binnendringen en individuele militairen achtervolgen terwijl ze proberen te ontsnappen aan beweeglijke 'kamikaze'-drones. Deze kamikaze-drones kunnen worden bestuurd op afstand of voorprogrammeerd op beweging of menselijke warmte. Deze drones kunnen zich bovendien door de lucht verplaatsen of kruipend op de grond naderen. Het is moeilijk te ontsnappen aan een snel bewegende drone die net als een insect niet loslaat, door zijn beweeglijkheid nauwelijks te raken is en je gemakkelijk kan verwonden of doden. De dood komt dus niet langer van voren door een kogel, maar van boven, opzij of achteren door een drone. Niet bij het gefluit van een kogel, maar het gezoem van een drone slaat de schrik om het hart. Bij dag en nacht, bij mooi en bij slecht weer. Dit alom aanwezig gevaar van verminking of dood in de gehele tactische zone (tot meer dan 10km) heeft

⁵ Wiebe de Jager, 'Landmacht roept speciale drone-afdeling in het leven', *Dronewatch*, 4 april 2025. Zie: <https://www.dronewatch.nl/2025/04/04/landmacht-roept-speciale-drone-afdeling-in-het-leven/>.

⁶ P.B. Soldaat, 'Voorlopige lessen uit de oorlog in Oekraïne', *Militaire Spectator* 193 (2024) (12). Zie: <https://militairespectator.nl/artikelen/voorlopige-lessen-uit-de-oorlog-oekraïne>.

Een droneoperator van JISTARC. Vooral nog zijn drones vooral een 'add-on' voor bijvoorbeeld surveillancetaken

FOTO MCD, LOUIS MEULSTEE

een enorme psychologische impact op militairen. Nergens ben je veilig, niet in pantservoertuigen, niet in tanks, niet in gebouwen, niet in loopgraven, niet in een bunker, niet in commandoposten, niet op afstand van het front. Deze psychologische impact blijkt duidelijk uit diverse filmpjes die op dit moment te zien zijn op internet- en socialemediakanalen.

Hoofwapensysteem?

De technische en psychologische impact van drones op oorlogvoering vraagt om grondige herziening van technische en tactische procedures. Het is in mijn ogen noodzakelijk om drones niet uitsluitend als add-on te gebruiken maar als kernpunt van militaire operaties.

Waarom nog kogels of handgranaten gebruiken als ik met drones vanuit relatieve veiligheid vijanden op grotere afstand kan doden zonder dat ik ze rechtstreeks zie? Waarom nog met pantservoertuigen naar voren rijden als ik met drones vanuit een verborgen positie dood en

verderf kan zaaien op grotere afstand terwijl anderzijds mijn pantservoertuig zelf een lonend doel is voor vijandelijke drones? Waarom nog met mortieren en zware granaten slepen terwijl ik dronegranaten gemakkelijk op het doel kan sturen? Waarom nog pantsergranaten of antitankgranaten afvuren op frontbepantsering terwijl ik met drones via bovenluiken en dunnere bovenbepantsering veel gemakkelijker vijandelijke pantservoertuigen en tanks kan uitschakelen? Met andere woorden: drones zijn niet langer add-on, drones moeten ons hoofwapensysteem worden.

Drone-warfare

Omdat de vijand ook drones gebruikt moeten er ook tegenmaatregelen genomen worden, zowel technische als tactische. Camouflage en spreiding springen als eerste in het oog, hoewel vanwege technologische geavanceerdheid van sensoren dit niet voldoende zal zijn. Ook signatuurverandering, gedaanteverandering en stand-off-technieken zijn nodig om de drone-

dreiging te minimaliseren. Het adagium ‘don’t be seen, don’t be identified, don’t be hit, don’t be penetrated, don’t be killed’ blijft ook hier opgeld doen. Nederland heeft ondertussen op dit gebied drone-detectoren en ‘dronebusters’ aangekocht die met EOV-middelen vijandelijke drone-inzet opsporen en tegengaan. Ook zijn begin dit jaar 23 Skyrangers gekocht. Deze Skyrangers zijn uitgerust met een snelvuurkanon met een kaliber van 30mm. In de geschutskoepel zitten ook enkele luchtdoelraketten. Met dit arsenaal kan een Skyranger doelen tot op vijf kilometer uitschakelen.⁷ Verder worden op hoofdwapensystemen drone-luchtverdedigingsmiddelen geïnstalleerd.

Een van de belangrijkste drone-tegenmaatregelen is inzet van eigen drones. Eigen drones die vijandelijke drones opsporen, aanvallen en onschadelijk maken. Of ten minste hun effectiviteit verminderen. Hierdoor ontstaat drone-warfare boven de linies, net zoals vroeger in de Eerste en Tweede Wereldoorlog luchtgevechten plaatsvonden boven de fronten. Ook zullen dronefabrieken en droneopleidingsplaatsen belangrijke aanvalsdoelen worden die aan eigen zijde moeten worden beschermd.

Dronebataljons

Dit alles is in mijn ogen niet genoeg. Alle eenheden moeten drones als hoofduitrustingsstuk of zelfs hoofdbewapening opnemen in de organisatie. Ik denk bovendien dat er speciale drone-aanvalseenheden moeten worden opgericht: dronebataljons. Dronebataljons zijn militaire eenheden die volledig zijn gewijd aan het gebruik van drones voor diverse operaties. Deze eenheden zijn uitgerust met zowel de drones zelf als de geavanceerde technologieën voor bediening, controle, en informatieverwerking. Het doel van een dronebataljon is het integreren van drones in zowel defensieve als offensieve strategieën, waarbij drones niet alleen fungeren als verkenninginstrumenten, maar

ook als wapensystemen die specifieke doelen met grote precisie kunnen uitschakelen.

Elke brigade zou ten minste over zo’n dronebataljon moeten beschikken. Dat bataljon ondersteunt niet alleen de drone-inzet bij de gevechtsbataljons, gevechtsondersteunende en gevechtslogistieke eenheden, maar voert zelf ook droneverdedigingstaken en drone-aanvalstaken uit op het tactische niveau. Het is bovendien een geïntegreerd dronebataljon, waarin C2, sensoren, AI, dronetechneek en wapentechneek zijn gecombineerd en geoptimaliseerd tot een dronenetwerk. De afhankelijkheid van andere systemen is dus gering. De drones zijn hierbij uitgerust met precisiewapens. Dit stelt dronebataljons in staat om snel in te grijpen en gerichte aanvallen uit te voeren op vijandelijke doelen met minimale collateral damage. Dit maakt drones tot een krachtig instrument voor het uitvoeren van chirurgische aanvallen. Zo’n dronebataljon kan ook een logistieke taak krijgen, zodat speciale drones kunnen worden ingezet voor het leveren van benodigdheden op moeilijk bereikbare plaatsen. Ze kunnen voedsel, munitie en andere materialen snel en efficiënt naar frontlinies brengen, wat de logistieke keten van een brigade aanzienlijk versterkt. De drones van dit dronebataljon moeten verder worden uitgerust met geavanceerde communicatiesystemen om de kwetsbaarheid voor elektronische oorlogsvoering te minimaliseren. Een andere belangrijke taak is vanzelfsprekend het voeren van drone-warfare. Dronebataljons moeten verantwoordelijk worden voor het bestrijden van vijandelijke drones. Dit omvat het detecteren, verstoren en zelfs neerschieten van vijandelijke UAV’s. Deze taak vraagt vanzelfsprekend wel om afstemming met de traditionele luchtverdedigingseenheden.

Een dronebataljon kan bestaan uit verschillende subeenheden, elk uitgerust met een specifiek type drone en verantwoordelijk voor een bepaalde set missies. Deze subeenheden kunnen bijvoorbeeld bestaan uit verkenningdrones, aanvalsdrones, en logistieke drones. Daarnaast zijn er ondersteunende eenheden die zich bezighouden met onderhoud, dataverwerking en analyse, en communicatie.

7 ‘Defensie koopt 22 nieuwe rupsvoertuigen om drones uit de lucht te schieten’, NOS, 29 januari 2025. Zie: <https://nos.nl/artikel/2553743-defensie-koopt-22-nieuwe-rupsvoertuigen-om-drones-uit-de-lucht-te-schieten>.

FOTO MCD, JAN DIJKSTRA

Er bestaan wel specialistische drone-teams zoals hier van CZSK, maar dat is niet genoeg. Speciale dronebataljons moeten zich volledig kunnen wijden aan het gebruik van drones voor diverse operaties, met drones als hoofdbewapening

Voordelen van dronebataljons

De oprichting van dronebataljons biedt verschillende voordelen, zoals kostenbesparing. Drones zijn relatief goedkoper dan traditionele gevechtsvliegtuigen en helikopters, zowel in aanschaf als operationele kosten. Ze kunnen ook sneller ingezet worden, zonder dat er behoefte is aan grote luchtbases of bemanning. Een ander voordeel is risicomijding. Doordat drones onbemand zijn, is er geen risico voor piloten of ander personeel. Dit maakt ze aantrekkelijk voor gevaarlijke missies, zoals verkenning boven vijandelijk gebied of aanvallen op zwaar verde-

digde doelen. Daarnaast zijn ze nauwkeurig en betrouwbaar. Drones kunnen doelwitten met grote precisie raken, wat het risico op onbedoelde schade vermindert en de effectiviteit van operaties vergroot. Als laatste wil ik reactiesnelheid noemen. Drones kunnen snel worden ingezet en aangepast aan veranderende situaties op het slagveld. Dit maakt ze uitermate flexibel in dynamische conflicten.⁸

8 M. Levels, J-P. Schouwenaars en J. Vleij, 'Drones: kansen voor de Nederlandse krijgsmacht', *Militaire Spectator* 193 (2024) (10). Zie: <https://militairespectator.nl/artikelen/drones-kansen-voor-de-nederlandse-krijgsmacht>.

FOTO NAVO

Britse en Amerikaanse troepen testen in NAVO-verband counterdronemaatregelen. Behalve dronebataljons oprichten is het belangrijk actief vijandelijke drones te kunnen bestrijden

De ethiek van drones in oorlogvoering

De inzet van drones roept belangrijke ethische vragen op. De precisie van droneaanvallen betekent dat doelen met minimale collateral damage kunnen worden uitgeschakeld, maar dit kan ook leiden tot een gevoel van 'afstand' in de besluitvorming. Wanneer militaire beslissingen worden genomen door middel van schermen en sensoren, kan de emotionele en psychologische impact van oorlog minder direct aanvoelen voor de operatoren en het publiek.

Daarnaast is er bezorgdheid over de proliferatie van drones en de mogelijkheid dat niet-statelijke actoren of terroristen toegang krijgen tot deze technologieën. Dit zou de aard van toekomstige conflicten kunnen veranderen, waarbij de grens tussen statelijke en niet-statelijke oorlogvoering vervaagt. Dit is een terecht argument, maar dit geldt voor meerdere technologieën. De hogere opleidingsgraad van de bevolking en de wereldwijde informatietechnologie maakt het mogelijk

om vele soorten geavanceerde technologie sneller en breder te verspreiden onder de wereldbevolking.⁹ Dit is een groot goed en verhoogt de welvaart (over welzijn kun je twisten), maar bedreigt vroegere monopolieposities van de regering en bedreigt dus ook beheersbaarheid van geweld. Het gebruik van bewapende drones door niet-statelijke actoren (en vooral de niet-attribueerbaarheid van het gebruik ervan) verlaagt echter wel degelijk de geweldsdrempel en verhoogt dus de kans op gewapende conflicten.

Counterdrone

Naast het investeren in drone-eenheden is het ook belangrijk om counterdronemaatregelen te nemen. Er zijn actieve en passieve tegenmaatregelen. Actieve tegenmaatregelen zijn het opsporen en vernietigen van droneoperators, vroegtijdige detectie van vijandelijke drones, waarschuwingssystemen, EOVS-tegenmaatregelen, reduceren van de eigen kwetsbaarheid door spreiding, snelheidsverhoging en ontwikkelmanoeuvres, inzet van speciale bestrijdings-

9 Dit wordt ook wel 'democratisering' van technologie genoemd.

systemen (zoals snelvuurkanonnen, shotguns en mitrailleurs), of vermindering van de eigen kwetsbaarheid door inzet van robotsystemen in plaats van bemande systemen. Een andere actieve bestrijdingsmanier is inzet van krachtige laserstralen om de camera's van drones te verblinden. Draagbare of op een voertuig geplaatste dronejammers behoren intussen in veel legers tot de standaarduitrusting.

Passieve maatregelen tegen drones zijn fortificatie van posities en uitrusting, aanbrengen van antidrone-loopholes of bochten, gebruik van beschermingssysteem (bijvoorbeeld gordijnen, gaas of netten), camouflage, warmtekleden, misleiding door fabricage van nepposities of namaak-uitrustingsstukken of -voertuigen (inclusief warmte-, licht- of elektromagnetische uitstraling), rookgordijnen of gebruik maken van slechte weersomstandigheden. Ook minimaliseren van kwetsbare posities en bewegingen is een manier om de kwetsbaarheid voor drones te verminderen. Al deze bovengenoemde actieve en passieve tegenmaatregelen, inclusief te nemen acties bij detectie van vijandelijke drones, zijn vanzelfsprekend al opgenomen in Oekraïense en Russische tactische handboeken.

Dronebataljons als 'tankbataljons van de 21e eeuw'

De technologie achter drones blijft zich razend-snel ontwikkelen, met verbeteringen in autonomie, precisie, en stealth-capaciteiten. Aan gezien drones steeds meer geïntegreerd raken in autonome systemen, is het waarschijnlijk dat in de toekomst de inzet van drones niet alleen menselijk toezicht zal vereisen, maar dat drones ook deels autonoom zullen opereren, wat nieuwe ethische en strategische vraagstukken met zich meebrengt. Ondanks de uitdagingen en ethische vraagstukken die gepaard gaan met hun inzet, blijft de ontwikkeling en implementatie van drones een prioriteit voor legers wereldwijd.

Dronebataljons vertegenwoordigen in mijn ogen een significante vooruitgang in de moderne oorlogvoering. Hun vermogen om op afstand te

opereren, risico's te minimaliseren, kosten te verlagen en missies met ongekende precisie uit te voeren, maakt ze onmisbaar in hedendaagse en toekomstige militaire operaties. De toekomst van dronebataljons ziet er daarnaast veelbelovend uit, met voortdurende investeringen in onderzoek en ontwikkeling. Innovaties zoals zwermen drones, kunstmatige intelligentie, en autonome operaties zullen de rol van drones in militaire operaties verder uitbreiden. Zwermen drones kunnen bijvoorbeeld samenwerken om complexe missies uit te voeren, terwijl AI de besluitvorming kan verbeteren door snel enorme hoeveelheden data te analyseren. Dit maakt dronebataljons efficiënter, effectiever en vooral dodelijker. De toekomstige ontwikkelingen van dronebataljons zullen waarschijnlijk nog verder versnellen. De voortdurende technologische vooruitgang zal ongetwijfeld leiden tot nog betere dronebataljons.

Laten we dronebataljons oprichten en (nog meer) gaan experimenteren. De onlangs binnen de Koninklijke Landmacht opgerichte Task Force Drones¹⁰ is een goede stap, maar nog lang niet genoeg. Verdragende en creatieve experimenten zijn nodig die drones niet als add-on zien, maar als hoofdwapensysteem. Drones die deel uitmaken van en zelfs beslissend zijn bij grondgevechten horen ook ingedeeld te worden bij de landmacht, net zoals helikopters daar ingedeeld ho(o)r(d)en te zijn.¹¹ Begin 20e eeuw waren tanks niet slechts ondersteuning voor de infanterie, maar nieuwe lethale wapensystemen met eigen dynamieken. Dronebataljons zijn daarom de 'tankbataljons van de 21e eeuw'. ■

'In the Age of the Almighty Computer, drones are the perfect warriors. They kill without remorse, obey without kidding around, and they never reveal the names of their masters.' – Eduardo Galeano¹²

10 De Jager, 'Landmacht roept speciale drone-afdeling in het leven'; inmiddels heeft het Commando Landstrijdkrachten plannen om op korte termijn speciale drone-eenheden op te richten.

11 Vreemd genoeg is Nederland het enige land in de wereld dat helikopters (zonder doctrinaire grondslag) heeft ingedeeld bij de luchtmacht.

12 Citaat van journalist Eduardo Galeano. Zie: https://www.brainyquote.com/quotes/eduardo_galeano_620086?src=t_drones.

De Veiligheids-campus van de Universiteit van het Noorden

Model voor opschalen Defensie en weerbaarheid in Nederland

Dr. Sipke de Hoop*

'In a world full of geopolitical uncertainties, building resilience in society is crucial. This requires not only military readiness but also a strong, prepared society. The Security and Safety Campus Assen ("Campus"), a unique concept based in the north of the Netherlands, aims to address these challenges.'¹

Nederland staat door de geopolitieke ontwikkelingen van de laatste jaren en de verplichting zich te committeren aan de 5% NAVO-norm voor een grote uitdaging: de ambities om ook in Nederland Defensie te versterken én snel te laten groeien met zowel beroepsmilitairen en reservisten. Er worden streefgetallen genoemd voor 2030 van honderdduizend of zelfs tweehonderdduizend beroepsmilitairen en reservisten. Dit eerste lijkt al een hele grote opgave en het laatste schier onmogelijk of zelfs een utopie gezien de krapte op de

FOTO ANP, MARCEL JURIAN DE JONG

arbeidsmarkt, nog afgezien van de organisatorische uitdagingen die met een dergelijke groei gepaard gaan en de vraag of hiervoor in de samenleving voldoende draagvlak bestaat. Vooral nog ontbreekt het in ieder geval aan de politieke wil om een dergelijke opschaling gepaard te laten gaan met een meer verplichtend karakter van het beroep dat op mensen in het algemeen en jongeren in het bijzonder wordt gedaan. Tegelijkertijd groeit in de samenleving door alle hybride dreigingen het besef van kwetsbaarheid, de noodzaak dat we weerbaarder

In Noord-Nederland is de handschoen opgepakt en bundelen instellingen hun krachten in een Veiligheidscampus met een heel scala aan opleidingen

moeten worden en dat iedereen hier aan moet bijdragen. De cijfers uit *Stand van Defensie/Jaarverslag 2024* geven in ieder geval aan dat het aantal reservisten bij Defensie is gestegen met 9,6%.²

In Noord-Nederland is de handschoen opgepakt en bundelen instellingen hun krachten in een Veiligheidscampus met een heel scala aan opleidingen om de opschaling van de krijgsmacht, de maatschappelijke weerbaarheid en versterking van de civiele veiligheidspartners in

* Sipke de Hoop is Kwartiermaker Veiligheidscampus (namens de betrokken onderwijsinstellingen en de gemeente Assen) en hoofddocent contemporaine geschiedenis aan de RUG.

1 Dit citaat is afkomstig uit een beleidsnotitie, waaraan de auteur een belangrijke bijdrage heeft geleverd, die namens de gemeente Assen en de drie betrokken onderwijsinstellingen begin april is aangeboden aan het kabinet van Eurocommissaris Roxana Minzatu: *Security and Safety Campus Assen. Our contribution to enhancing EU resilience* (April 2025, Assen).

2 Zie ook de analyse van René Moelker, universitair hoofddocent Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie bij een hoorzitting van de Tweede Kamer Commissie voor Defensie op 5 juni 2025.

Nederland mogelijk te maken. In dit artikel wordt de achtergrond en context van de oprichting geschetst, waarna wordt beschreven wat er concreet al gebeurt op de campus, welke ambities er zijn en hoe dit initiatief aansluit bij de Brusselse veiligheidsagenda. Allereerst zal het concept Veiligheidscampus kort worden geduid.

Wat is de 'Veiligheidscampus Assen'?

De Veiligheidscampus van de Universiteit van het Noorden omvat een samenwerkingsverband in Noord-Nederland waar instellingen van drie onderwijsniveaus – middelbaar beroepsonderwijs (mbo), hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo) – samenkomen en samenwerken met publieke en private actoren in het veiligheidsdomein.³

Hybride onderwijs- en onderzoekvormen staan centraal op de campus: theorie en praktijk worden vanaf het mbo tot en met de universiteit geïntegreerd aangeboden. Zo wordt kennisontwikkeling gekoppeld aan toepassing in realistische scenario's. De campus stimuleert hiermee niet alleen klassieke vakvaardigheden, maar wil ook bijdragen aan maatschappelijk leiderschap – het vermogen van studenten en professionals om verantwoordelijkheid te nemen in het versterken van de weerbaarheid van samenleving en organisaties. Er is tevens veel aandacht voor praktijkgericht onderzoek: de betrokken instellingen zetten hun onderzoek, onderwijs en netwerken in ten behoeve van de veiligheid in Noord-Nederland, Nederland en Europa.

Wat de Veiligheidscampus Assen bijzonder maakt is de intensieve samenwerking tussen uiteenlopende partners. De gemeente Assen, Rijksuniversiteit Groningen (RUG), NHL Stenden hogeschool (Thorbecke Academie) en mbo-instituut DCTerra vormen de kern, maar ook ministeries zoals Defensie, Binnenlandse Zaken en Justitie & Veiligheid, de Veiligheidsregio Drenthe, de Nationale Politie, justitiële diensten en bedrijven, expertisecentra en niet-gouvernementele organisaties zijn aangesloten of tonen belangstelling. Overheden op lokaal, regionaal en nationaal niveau werken zo samen met onderwijsinstellingen, het bedrijfsleven en andere stakeholders aan moderne veiligheids-

Assen heeft van oudsher een sterke militaire connectie en was lange tijd een garnizoensstad met de Johan Willem Friso-kazerne als thuisbasis

³ De Universiteit van het Noorden (UvvhN) is een kennis- en innovatienetwerk van Noordelijke onderwijs- en kennisinstellingen in de drie noordelijke provincies. De UvvhN heeft de samenwerking in Assen op het vlak van veiligheid tussen drie onderwijsinstellingen als positief bestempeld en het 'label' campus toegekend. Het doel is om deze campus een centrale rol te geven in de Noord-Nederlandse activiteiten in het veiligheidsdomein en – in samenwerking met andere strategische partners – een belangrijke rol te vervullen in het, ook nationaal en internationaal, zichtbaar maken van de kwaliteit en kunde op dit thema. Zie: <https://universiteitvanhetnoorden.nl/over-uvvhN/>.

uitdagingen. De multidisciplinaire opzet sluit aan bij de zogeheten *whole of government*- en *whole of society*-benadering van de overheid: 'De regie voor versterking van de nationale veiligheid ligt bij de overheid. Maar voor een veilig en weerbare samenleving is de inzet van iedereen nodig: niet alleen van de overheid in al haar geledingen, maar ook van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Samen zijn we verantwoordelijk om onze veiligheid te beschermen. Iedereen draagt daar een steentje aan bij. Het is daarom van belang dat publieke en private partners, maatschappelijke organisaties en burgers weerbaar zijn tegen dreigingen tegen de nationale veiligheid'.⁴

Achtergrond en context

De Veiligheidscampus past in bovenstaande doelstelling uit de nationale *Veiligheidsstrategie* van 2023. Initiatiefnemer is de gemeente Assen, die de verdere ontwikkeling van de campus ook politiek, bestuurlijk en financieel ondersteunt.⁵ Ruim twee jaar geleden sloegen de gemeente

⁴ *Veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023-2029* (Den Haag, 2023) 5.

⁵ Het centrum ligt in Assen, maar de Veiligheidscampus van de Universiteit van het Noorden omvat alle mbo- en hbo-instellingen op het gebied van (integrale) veiligheid en weerbaarheid in de drie Noordelijke provincies en de vestigingen van de Rijksuniversiteit Groningen, inclusief de koppeling met Defensie zoals in Leeuwarden, de Eemshaven, de Johannes Post Kazerne en op Terschelling.

Brede steun in het Noorden, Den Haag en Brussel voor de Veiligheidscampus Assen

Assen, de onderwijsinstellingen van het Noorden en maatschappelijke partners de handen ineen om de Veiligheidscampus op te richten. Deze campus bouwt voort op regionale expertise in crisismanagement en veiligheid en benut de bestaande netwerken. De provincie Drenthe heeft dit initiatief inmiddels ook omarmd. Gezien de weerbaarheidsopgave waar ook de overheid voor staat, zullen naar verwachting ook de andere noordelijke provincies en gemeentes zich aansluiten. De idee van een gemeenschappelijke, civiel-militaire *hub*, waar trainingen, opleidingen, conferenties, onderzoeks- en netwerkbijeenkomsten kunnen plaatsvinden, heeft inmiddels breed draagvlak in het Noorden. Met in de nabije toekomst ook een fysieke aanwezigheid op de Johan Willem Friso-kazerne is de campus bovendien verzekerd van *commitment* vanuit de landelijke overheid.

Assen heeft van oudsher een sterke militaire connectie en was lange tijd een garnizoensstad, met de Johan Willem Friso-kazerne als thuisbasis voor troepen die verantwoordelijk waren voor de verdediging van Noord-Nederland. Deze militaire aanwezigheid drukte een duidelijk

stempel op de lokale samenleving – de kazerne fungeerde niet alleen als verblijfplaats voor militairen, maar ook als centrum voor training en operaties. Toen die rol geleidelijk afnam (onder meer door de bezuinigingen van de afgelopen dertig jaar), ontstond de vraag hoe de stad haar band met veiligheid en defensie een nieuwe invulling kon geven.⁶

Ondertussen is het besef gegroeid – zowel lokaal als nationaal – dat de maatschappelijke weerbaarheid versterkt moet worden in een wereld vol nieuwe dreigingen. De COVID-19-pandemie en de oorlog in Oekraïne (2022) brachten een gevoel van urgentie. In een bredere context staat de Nederlandse samenleving voor acute uitdagingen: verder oplopende geopolitieke spanningen, groeiende polarisatie, meer desinformatie, disruptieve cyberaanvallen. Toekomstige rampen, bijvoorbeeld klimaat-gerelateerd, of nieuwe pandemieën zijn bepaald geen onrealistische scenario's. Zulke uitdagingen vereisen zowel militaire paraatheid als een weerbare en veerkrachtige samenleving waarin overheid, hulpdiensten, krijgsmacht, bedrijven, organisaties en burgers zijn voorbereid op noodsituaties.

De Noordelijke regio heeft specifieke troeven die de Veiligheidscampus ondersteunen. Er zijn diverse militaire locaties in Noord-Nederland zoals de luchtmachtbasis Leeuwarden, het grote oefenterrein Marnewaard in Groningen, de kazernes in Assen en Havelte, en niet te vergeten de Marinehaven in Den Helder. Ook de Eemshaven heeft een militaire toepassing en wordt van steeds groter strategisch belang. Onderwijsinstellingen werken er van oudsher al samen met het praktijkveld, bijvoorbeeld met de Veiligheidsregio Drenthe op het gebied van crisisbeheersing en opleidingen voor hulpdiensten. De Veiligheidscampus kan zo voortbouwen op een stevige basis van regionale kennis en ervaring met rampenbestrijding, politiewerk en defensie.

Naast de regionale context en expertise speelt de Nederlandse en Europese context een rol. Nederlandse én Europese beleidsmakers erkennen dat geen enkel land op zichzelf alle

6 In deze en de volgende alinea zijn enkele passages letterlijk overgenomen (maar vertaald) uit het al eerder genoemde stuk, dat begin april 2025 door de stuurgroep van de Veiligheidscampus naar Brussel is gestuurd: *Security and Safety Campus Assen. Our contribution to enhancing EU resilience* (Assen, april 2025).

crises de baas kan. In de nationale *Veiligheidsstrategie*, die in 2023 door de minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Justitie en Veiligheid namens de regering is opgesteld, deden zij al een oproep aan samenleving en kennisinstellingen: 'Absolute veiligheid bestaat niet; dreigingen kunnen niet volledig worden weggenomen. Wel zetten we in op het verminderen van de kans dat een dreiging zich voordoet, het verminderen van de mogelijke impact van die dreigingen en op het benutten van kansen voor het proactief bevorderen van onze nationale veiligheidsbelangen. Daarmee ligt de focus op risicobeheersing, en niet op risico-uitsluiting. Dit vraagt van ons allemaal dat we voorbereid zijn. Ook als het onverhoopt toch fout gaat'.⁷

De Veiligheidscampus als voorbeeld in Europa?

Het initiatief past bovendien binnen een bredere trend: op Europees niveau groeit de aandacht voor het versterken van weerbaarheid door samenwerking tussen civiele en militaire instanties. De oprichting van de Veiligheidscampus vond plaats in dezelfde periode dat in Brussel een agenda vorm kreeg om de militaire paraatheid en maatschappelijke weerbaarheid van Europese samenlevingen te vergroten en de kloof tussen civiele en defensiecompetenties te dichten. Ook op Europees niveau leeft een besef dat de uitdagingen 'grensoverschrijdend' moeten worden aangepakt, en dat lokale initiatieven hierbij cruciaal zijn, zo blijkt uit de EU-strategie voor een weerbare Unie. Toen vertegenwoordigers van de gemeente Assen in maart 2025 Brussel bezochten, merkten zij dat de Veiligheidscampus precies het soort initiatief is dat de EU voor ogen heeft: geworteld in lokale geschiedenis en behoeften, maar vandaag de dag relevant binnen de grotere Europese strategische agenda.

In 2024 bracht de voormalige Finse president Sauli Niinistö op verzoek van de EU een rapport uit getiteld *Safer Together – Strengthening Europe's Civilian and Military Preparedness and Readiness*.⁸ Hierin werd opgeroepen tot een mentaliteitsverandering: Europa moest zich beter voorbereiden op crises en daarbij civiele en militaire middelen geïntegreerd inzetten. Deze aanbeve-

lingen vormden de basis voor de eerder al kort genoemde nieuwe EU-strategieën in 2025 onder voorzitter Ursula von der Leyen, met twee kernbegrippen: de Union of Skills en de Preparedness Union.

Het versterken van het menselijke kapitaal speelt een essentiële rol in het vergroten van de paraatheid en de veiligheid in de huidige geopolitieke situatie (Union of the Skills – 5 maart 2025). In geval van rampen en crisis signaleert de Europese Commissie (EC) een tekort aan vaardigheden in kritieke sectoren (zoals die van defensie en cyberveiligheid), onvoldoende transformatiesnelheid en een versnipperde *governance*. Het is eveneens een groeiende uitdaging om te voldoen aan de vraag naar geschoold (technisch) talent in strategische sectoren als defensie.⁹ Even belangrijk is het om inwoners uit te rusten met de vaardigheden die nodig zijn om dringende maatschappelijke uitdagingen het hoofd te bieden (EU Preparedness Union Strategy – 26 maart 2025): 'It requires a new preparedness mindset. Raising awareness and empowering all stakeholders, including citizens, to take care of their individual and collective preparedness is critical'.¹⁰

Brussel pleit voor een geïntegreerde aanpak waarbij overheden (lokaal, regionaal, nationaal en Europees), onderwijs, bedrijven en maatschappelijke en sociale partners (inclusief onderwijs- en onderzoeksinstituten) samenwerken. En waarbij rekening wordt gehouden in

7 *Veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden 2023-2029* (Den Haag, 2023) 5.

8 Zie: https://commission.europa.eu/document/5bb2881f-9e29-42f2-8b77-8739b19d047c_Sauli_Niinistö_Safer_Together_-_Strengthening_Europe's_Civilian_and_Military_Preparedness_and_Readiness (2024).

9 European Commission – High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, *Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The Union of Skills*, COM 90 (Brussel, 5 maart 2025) 1-4.

10 De Europese Commissie refereert aan een breed palet aan dreigingen (geopolitieke spanningen, cyberaanvallen en desinformatie, klimaatverandering & natuurrampen en 'crises' veroorzaakt door menselijk handelen zoals pandemieën) waartegen de EU zich moet wapenen, zie: European Commission – High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, *Joint Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European Preparedness Unions Strategy*, Join 130 (Brussel, 26 maart 2025) 2.

Onderwijs, onderzoek en trainingen voor een weerbare samenleving

het crisismanagement met een scenario waarbij tegelijkertijd meerdere dreigingen tegelijk optreden (*integrated all-hazards approach*).¹¹ Uit bovenstaande zal duidelijk zijn dat het 'dna' en de ambities van de Veiligheidscampus goed passen bij wat Brussel voorstaat: de campus biedt een innovatief platform voor hybride onderzoeks- en samenwerkingsvormen, brengt diverse expertises en stakeholders bij elkaar, leidt veiligheidsexperts op en maakt werk van het betrekken en weerbaar maken van burgers en lokale gemeenschappen. Het is daarom niet verwonderlijk dat in Brussel met belangstelling naar Assen wordt gekeken. Eurocommissaris Roxana Minzatu en haar team zagen ook mogelijkheden om het concept van de Veiligheidscampus breder in Europa toe te passen.¹² In het vervolg van dit artikel zal worden toegelicht wat precies de ambities in het Noorden zijn en wat er al in gang is gezet.

Wat gebeurt er concreet op de campus?

Op de Veiligheidscampus vinden onderwijs, training en onderzoek al plaats in nauwe samenhang met de praktijk. Studenten vanuit de drie onderwijsinstellingen volgen er meerjarige opleidingen die direct inspelen op actuele veiligheidsthema's. Zo lopen er doorlopende leerlijnen op het gebied van veiligheid en weerbaarheid, variërend van de defensiegerichte mbo-opleiding Veiligheid & Vakmanschap (VeVa), via hbo-minoren voor reservisten en een universitaire 'career'-specialisatie Vrede en Veiligheid tot (de ontwikkeling van) een universitaire master en de start van een nieuwe Associate Degree in Cyber Safety. Vanuit de instellingen hebben zich dit jaar ook al ruim 100 studenten aangemeld voor de Initiële Militaire Opleiding in het kader van de Nationale Weerbaarheidstraining.

De campus bereidt leerlingen en studenten voor op functies en een carrière in het werkveld van de openbare orde en veiligheid, de democratische rechtsorde, het cyberdomein, de persoonlijke en maatschappelijke weerbaarheid of de (internationale) veiligheid. Zij worden opgeleid tot bijvoorbeeld militair, politieagent, beveiliging, inlichtingenspecialist, crisismanager, cyber-specialist of diplomaat in een omgeving waarin zij hun vaardigheden praktijkgericht kunnen oefenen. De verschillende onderwijstrajecten worden zo op elkaar afgestemd dat een student uit het mbo binnen het veiligheidsdomein eenvoudig kan doorstromen naar hbo en van daaruit met een premaster zelfs naar de universiteit. En nog belangrijker, het doel is studenten met zowel een praktische als theoretische achtergrond meer samen te laten leren en werken, zodat ze elkaars inzichten en vaardigheden kunnen benutten. Door ook verder in te zetten op post-master trajecten met professionals uit het veld kan de wisselwerking op kennisvlak ook *life long* worden geborgd. Ook technische opleidingen en bedrijven zijn betrokken om te werken aan innovaties op het vlak van veiligheid, bijvoorbeeld met drones en geavanceerde systemen op terreinen als logistiek, kunstmatige intelligentie, sensortechnologie en slimme materialen.

11 European Commission, *the European Preparedness Unions Strategy*, 2.

12 Tijdens een bestuurlijk bezoek van de gemeente Assen aan Brussel eind maart 2025 bleek enthousiasme over het model in Assen. De ervaringen van de Nederlandse Veiligheidscampus kunnen dienen als blauwdruk voor zulke academies. Denkbaar is bijvoorbeeld dat in andere landen of regio's vergelijkbare veiligheidscampussen ontstaan, afgestemd op lokale omstandigheden, maar met dezelfde filosofie van samenwerking. De Veiligheidscampus zelf heeft, bij monde van haar bestuurders, uitgesproken graag een voortrekkersrol te spelen bij het vormen van een Europees netwerk van veiligheidscampussen, samen met Nederlandse ministeries en internationale partners.

FOTO VEILIGHEIDSCAMPUS ASSEN

De campus bereidt leerlingen en studenten voor op functies en een carrière in het werkveld van de openbare orde en veiligheid, de democratische rechtsorde, het cyberdomein, de persoonlijke en maatschappelijke weerbaarheid of de (internationale) veiligheid

Daarnaast ontwikkelt de campus gezamenlijke onderzoeksgroepen. Bij de respectievelijke instellingen worden op het vlak van weerbaarheid een hoogleraar, een lector en een practor aangesteld. Hbo-docenten, wetenschappers en mbo-practoren gaan nauw samenwerken aan toegepast onderzoek omtrent crisisbeheersing en weerbaarheid. Dergelijke hybride onderzoeksteams zorgen dat kennis direct vertaald wordt naar opleidingsprogramma's en andersom dat praktijkervaringen worden onderzocht en gedeeld. Er is overigens al ruime ervaring met kortlopende onderzoeksprojecten in samenwerking met lokale overheden en andere partners: bijvoorbeeld onderzoek naar ondermijning op bedrijventerreinen, naar de normalisering van drugsgebruik onder jongeren (beide voor de gemeente Groningen); of hoe het belang van internationale samenwerking (voor Cordaid en Oxfam Novib) – denk aan de aanpak van onrecht, klimaatdreiging, migratieproblematiek, voedselonveiligheid – weer op het netvlies van jonge mensen te krijgen. Kwesties die in Noord-

Nederland, maar ook elders spelen, en waar de campus met studenten en onderzoekers op basis van wetenschappelijke inzichten en *best practices* tot resultaten en aanbevelingen kwam.

In dezelfde setting zijn er eerder al andere actuele maatschappelijke onderzoeken uitgevoerd, onder meer voor het ministerie van Buitenlandse Zaken naar de stand van zaken van de materieel-militaire samenwerking in Nederland en elders in Europa.¹³ Los van bovenstaande voorbeelden zijn er bij de betrokken instellingen tal van dossiers (bijvoorbeeld op het vlak van cyber, vitaal bestuur, online bedreigingen) waar nauw wordt samengewerkt met externe partners. Het mes snijdt vaak aan twee kanten. Aan de 'vragende' kant voorzien zulke samenwerkingsprojecten in een behoefte aan 'handjes' en *outside the box*-denken. Dit soort

13 Bovengenoemde onderzoeken zijn uitgevoerd door interdisciplinaire groepen van studenten binnen de Career Minor – specialisatie Vrede en Veiligheid – die 10 weken fulltime onderzoek deden in opdracht van stakeholders in het veiligheidsdomein.

De recente NAVO-top simulatie in mei is een goed voorbeeld van realistische oefeningen op de campus

FOTO HARRY BLOKZIJL

projecten leidt vaak tot kruisbestuiving en verfrissende inzichten, terwijl studenten, trainees, maar ook promovendi en junior en senior onderzoekers praktijkervaring kunnen opdoen.

Een belangrijk kenmerk van het campusprogramma is het organiseren van realistische oefeningen en simulaties. Een goed voorbeeld is de recente NAVO-top simulatie (mei 2025). Studenten van de betrokken instellingen namen daarin de volledige veiligheidsorganisatie rondom een nagebootste NAVO-conferentie voor hun rekening. In samenwerking met de gemeente Assen, de Veiligheidsregio Drenthe, Defensie en de politie maakten studenten gedetailleerde beveiligingsplannen, voerden die uit (zo beschermden zij deelnemers en gebouwen) en onderhandelden zij in een tweedaagse conferentie over budgetten, Artikel 5-normen, steun aan Oekraïne en militair-materiële samenwerking. Deze oefening bood alle betrokkenen – van de klaslokalen tot de crisiskamers – praktische lessen in hoe complexe veiligheidsvraagstukken interdisciplinair

aan te pakken. In de toekomst zullen nieuwe gedeelde faciliteiten op de Johan Willem Friso-kazerne het mogelijk maken om meerdere keren per jaar met strategische partners scenario's op deze wijze te oefenen, en zelfs een Artikel 5-scenario te simuleren. Concreet beschikt de fysieke campus het komende jaar al over een internationale crisissimulatierruimte waar in nauwe samenwerking met de veiligheidsregio Drenthe, het RIEC en de Duitse politie onder meer grensoverschrijdende cyber- en veiligheidsoefeningen zullen plaatsvinden.

Verder worden op de Veiligheidscampus verschillende educatieve programma's en cursussen aangeboden en ontwikkeld om kennis over veiligheid bij een breder publiek te vergroten. Zo verzorgt de campus deeltijdonderwijs, informatie- en expertisesessies voor professionals bij politie, Defensie en andere overheidsdiensten, zodat zij zich continu kunnen bijscholen. Op civiel niveau richt de campus zich eveneens op de burger. Op mbo-niveau is er bijvoorbeeld een cursus Burgerschapsvorming geïntroduceerd die leerlingen bewuster maakt van hun rol in

noodsituaties en de weerbaarheid van hun gemeenschap. Er liggen plannen om dergelijke weerbaarheidsmodules ook op middelbare scholen in de regio aan te bieden, zodat jongeren al vroeg kennis opdoen over (digitale) veiligheid en crisisvaardigheden. Hiermee haakt de campus in op het idee dat weerbaarheid bij de bevolking begint – iets dat ook door de Europese Commissie wordt benadrukt.

Ten slotte vervult de campus een rol als innovatieplatform. In samenwerking met Defensie is onlangs een MINDbase geopend in Noord-Nederland, een dependance van het Militair Innovatieprogramma door Doen (MIND). Via deze MINDbase speurt men in de regio naar technologische innovaties die zowel civiel als militair toepasbaar zijn (*dual-use*). Een van de campusbedrijven, Omnidrones BV, ontwikkelt bijvoorbeeld dronetechnologie die bruikbaar is voor zowel veiligheidstoepassingen in de regio als voor Defensie. De campus fungeert zo als broedplaats waar ondernemers, technici en militairen elkaar treffen om nieuwe oplossingen te testen. Door de ligging in het Noorden – met relatief veel ruimte en diverse testlocaties – kunnen bijvoorbeeld droneproeven of veldexperimenten plaatsvinden die elders lastig uitvoerbaar zijn. De geleerde lessen zien we in de toekomst hopelijk terug in het onderwijs en het beleid.

Ambities en maatschappelijke impact

De bundeling van krachten in Assen, Emmen, Leeuwarden en Groningen – met continu nieuwe studenten en jonge onderzoekers die kunnen bijdragen aan onderzoeks- en praktijkopdrachten – en nauwe samenwerking met het werkveld is bij het leren en toepassen van lessen een groot voordeel. De mogelijkheid om samen te werken in een ‘consortium’ van kennisinstellingen en strategische partners uit het publieke en private domein verschaft de campus eveneens een sterke uitgangspositie om mee te dingen naar fondsen in nationale en Europese onderzoeksprogramma’s. Het zal, echter vooral bestuurlijk, financieel en ook organisatorisch nog een hele uitdaging zijn om dit soort samenwerking goed

af te stemmen, verder te verruimen en een vast loket te worden waar overheden en bedrijven niet enkel met hun vraagstukken terecht kunnen, maar ook snel kunnen worden bediend met de juiste expertise. Temeer daar niet enkel de vraag naar onderzoek en advies vanuit die hoek toeneemt, maar we tegelijk moeten werken aan een solide en verdere borging van de Veiligheidscampus. Vooral ook omdat we al samen met onze partners een aantal stevige ambities hebben geformuleerd.

Een eerste ambitie is de ontwikkeling van een volwaardig Weerbaarheidscentrum in Assen, met verschillende pijlers. Er wordt gedacht aan een informatie- en belevingscentrum gericht op positieve beeldvorming van Defensie en andere veiligheidsorganisaties, om zo de maatschappelijke weerbaarheid te verhogen. Hier kunnen burgers laagdrempelig kennismaken met bijvoorbeeld vraagstukken als ‘Wat te doen bij digitale sabotage?’ of ‘Hoe werkt crisismanagement in mijn gemeente?’. Scholieren uit de regio zouden dit centrum kunnen bezoeken als onderdeel van een weerbaarheidsmodule op school. Dergelijke initiatieven vergroten niet alleen de kennis bij het brede publiek, maar enthousiasmeren wellicht ook jongeren om een rol te gaan spelen in het veiligheidsdomein, bijvoorbeeld als toekomstig cyberanalist, officier of crisiscoördinator. Ook komt er een Cyber-safety en Security centrum voor overheids- (diensten) DICTU, RVO en breder met Samenwerking Rijk Noord.

Een tweede ambitie is om onder de paraplu van het Weerbaarheidscentrum en in samenwerking met strategische partners een Reservisten-centrum Noord-Nederland op te zetten. Assen zou ook kunnen uitgroeien tot het ‘Papendal voor reservisten’, zoals demissionair staatssecretaris van Defensie Gijs Tuinman dit noemt (een referentie aan het nationale trainingscentrum voor sporters). Door de mix van civiele en militaire leertrajecten op één plek ontstaat voor reservisten een leeromgeving waar hun dubbele rol (burger én militair) helemaal tot zijn recht komt. Het idee voor nu is dat werkende en studerende reservisten uit de noordelijke regio lokaal kunnen worden getraind, opgeleid en

De campus als ontmoetingsplaats en innovatiehub voor veiligheidsprofessionals, onderzoekers en studenten

bijgeschoold, zodat reistijden beperkt blijven en de drempel om reservist te worden lager wordt. In samenwerking met Defensie, de noordelijke Veiligheidsregio's en de onderwijsinstellingen wordt ook gekeken hoe reservisten in vredetijd kunnen bijdragen aan civiele taken bij crises, en welke aanvullende scholing daarvoor nodig is. Zo'n reservistencentrum dient als koppeling tussen burgermaatschappij en krijgsmacht: het geeft invulling aan het adagium 'a reservist is twice a citizen' (citaat ontleent van Winston Churchill) – iemand die zowel met beide benen in de civiele samenleving staat alsook in militaire dienst paraat is.

Een derde ambitie is om de campus uit te bouwen met een onderzoeks- kennis- en innovatiecentrum voor vraagstukken op het vlak van safety en security, met goed geoutilleerde ruimtes voor multidisciplinaire projectteams.¹⁴

Dit betekent dat de Veiligheids-campus niet enkel de noordelijke provincies bedient, maar een plek wordt waar partners uit heel Nederland (en daarbuiten) samenkomen. De campus wil zich positioneren als een natuurlijke ontmoetingsplaats en innovatieve hub voor veiligheidsprofessionals, onderzoekers en studenten. Met bijvoorbeeld jaarlijks conferenties en *summer- en winterschools* over veiligheidsthema's, waarbij ook deelnemers van buiten Nederland welkom zijn. In 2026 zal in samenwerking met experts en *practioners* uit de Baltische staten, de Balkanregio en Oekraïne al een meerdaagse *expertmeeting* plaatsvinden met interactieve werkvormen en simulaties, waar kennis, *lessons learned* en succesvol beleid op het vlak van weerbaarheid worden gewisseld met veiligheidspartners in Noord Nederland.

Een vierde ambitie is om, meer dan nu al het geval is, *tailor-made* trainingsmodules op te zetten of te faciliteren voor allerlei disciplines – van brandweer tot politie, van defensie tot bedrijfsleven – in nauwe samenwerking met bestaande expertisecentra zoals het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV), het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) en andere strategische partners. Daarmee wil de campus functioneren als brug tussen strategisch beleid en operationele praktijk: goede voor-nemens, nieuwe veiligheidsconcepten en *best practices* kunnen in Assen worden getoetst en omgezet in concrete trainingsprogramma's.¹⁵

Van pionier tot model?

Overkoepelend wil de Veiligheids-campus een proeftuin zijn waar inzichten uit onderzoek en beleidsideeën (bijvoorbeeld rond hybride oorlogsvoering, ondermijning, bedreigingen van de democratische rechtsorde, migratiecrises of klimaatrampen) in samenwerking met studenten en experts worden getoetst, verfijnd en geoperationaliseerd. Daarmee wil de campus bijdragen aan het strategisch denken over veiligheid: het leert een nieuwe generatie (studenten én professionals) om bedreigingen in een brede context te zien en ook oplossingen te zoeken vanuit een multi- en transdisciplinaire

14 Op 25 augustus zijn de handtekeningen gezet door verschillende ministeries en de gemeente Assen, waardoor we in 2026 ook daadwerkelijk fysiek faciliteiten op de kazerne krijgen.

15 Deze ambitie sluit - waar je dat op het eerste gezicht misschien niet zou verwachten - ook goed aan bij de visie op de rol van academia, de zogeheten "vijfde generatie universiteit": een hogere onderwijsinstelling die actief meebouwt aan oplossingen voor maatschappelijke problemen in plaats van zich uitsluitend op onderzoek en onderwijs te richten.

Demissionair staatssecretaris van Defensie Gijs Tuinman – rechts tijdens de opening eind augustus – noemt de campus het 'Papendal voor reservisten'

FOTO ANP, MARCEL JURIAN DE JONG

benadering. De Veiligheidscampus wil bijdragen aan de 'buitenwereld', ook buiten Nederland, maar wil ook faciliteren dat die 'wereld' waardevolle best practices op het veiligheidsvlak met ons kan delen en terug kan geven.

Denk bijvoorbeeld aan de (helaas) nuttige ervaringen van autoriteiten en veiligheidsactoren in Oekraïne; of aan het cybersecurity-systeem in Estland waar burgers een cruciale rol spelen in de strijd tegen de desinformatie uit Rusland; of de goed voorbereide Finse samenleving, waar veerkracht diepgeworteld is in de gemeenschap. Ook kunnen we leren van de ervaringen met vraagstukken op het vlak van 'menselijke veiligheid' en veerkracht elders, in conflictgebieden en op andere continenten. We moeten derhalve samenwerken met internationale stakeholders, hopelijk op vergelijkbare veiligheidsplatforms. En tegelijkertijd internationale studenten, experts en practitioners de mogelijkheid bieden om deel te nemen aan onze programma's, trainingen en cursussen en samen

te werken op de campus aan projecten die bijdragen aan een veiligere en weerbare omgeving, bij ons en elders. Als deze formule slaagt, kan zij dienen als inspirerend model voor andere regio's in binnen- en buitenland.

Dit bredere Europese perspectief biedt zowel een kader als een kans voor de Veiligheidscampus. Enerzijds legitimeren de Union of Skills en de Preparedness Union de koers die in het Noorden is ingezet. Anderzijds opent het deuren: EU-steun of -financiering zou de campus kunnen helpen opschalen, en initiatieven van de campus kunnen elders leiden tot pilotprojecten. In een tijd waarin Brussel actief zoekt naar manieren om de 'weerbaarheidssamenleving' vorm te geven, heeft de Veiligheidscampus zich gepositioneerd als pionier. De komende jaren zal moeten blijken in hoeverre deze Noord-Nederlandse aanpak daadwerkelijk model kan staan voor samen sterker en een meer parate en weerbare overheid en samenleving in Nederland en Europa. ■

Israël en de grenzen van het militair optreden

Sergei Boeke

Het Israëlische leger – in samenwerking met een ongekend operationele inlichtingen-gemeenschap – behaalt het een na het andere wapenfeit. Eerst werd Hamas aangegrepen. De leiding werd grotendeels vernietigd en strijders werden opgespoord met behulp van AI. Vervolgens was Hezbollah aan de beurt. Op dag één van de operatie ontploften zo'n vierduizend *paggers*. De dag erop, toen leiders in wanhoop overschakelden op walkietalkies, ontploften deze ook. Vervolgens riep de Hezbollah-top een geheime fysieke vergadering uit. De deelnemers kwamen niet tot een besluit, want een Israëlische bom beëindigde vroegtijdig de bijeenkomst. Binnen enkele dagen werd de organisatie geleid door mensen die tot voor kort ongeschikt werden geacht om een pager te dragen. De gevreesde Hezbollah, waarin Iran decennialang had geïnvesteerd, was twintig jaar in de tijd teruggezet. Tot slot werd Iran zelf aangegrepen. Eerst werd de luchtafweer onschadelijk gemaakt. Daarna kon de Israëlische luchtmacht met volledig luchtoverwicht verschillende doelwitten aanvallen. Groepen van Mossad-agenten (of operators) pleegden sabotageacties door het hele land. Sleutelfiguren van het regime werden gericht uitgeschakeld. Stuk voor stuk operaties om in de krijgskunde te bestuderen.

Toch dienen militaire operaties een politiek doel. Dat leerde Carl von Clausewitz ons immers: oorlog is de voorzetting van politiek (of beleid) met andere middelen. Welke doelen streeft Israël dan na? Vrijlating van de gijzelaars, maar

een tweestatenoplossing in ieder geval niet. Volgens de regering van premier Netanyahu moeten Hamas en Hezbollah volledig worden vernietigd. De geschiedenis leert echter dat terreurgroepen die drijven op ideologie en een sterk gevoel van onrecht niet zuiver met militaire middelen kunnen worden verslagen. De Amerikaanse generaal Stanley McChrystal waarschuwde destijds dat het doden van een strijder in Afghanistan wel eens tien nieuwe *insurgents* kon opleveren. De broers, neven en vrienden van de omgekomen strijder zouden namelijk de wapens oppakken om wraak te nemen. Nu lijkt Israël hier een oplossing voor te hebben bedacht: bij het uitschakelen van een strijder tegelijk tien broers, neven en vrienden ombrengen. Het AI-targetingprogramma biedt een aanwijzing hiervoor. Wie zich in een Whatsappgroep bevond met een verdachte Hamasstrijder, kon als doelwit worden aangemerkt.¹ Foto's van Gaza bieden een andere aanwijzing: letterlijk *alles* is met de grond gelijkgemaakt. *Collateral damage* is het al lang niet meer. Het lijken wel Romeinse praktijken: alle mannen en jongens aan het zwaard, steden en dorpen in brand en zout in de akkers. Zo houden de komende twee generaties zich wel gedeisd.

Het politieke doel van de Israëlische aanval op Iran was ook niet wat het leek. Natuurlijk was het niet gericht op het voorkomen van een Iraanse kernbom. Inlichtingendiensten hadden kort ervoor bevestigd dat Iran nog lang niet in staat was kernwapens te maken. Bovendien had Iran aangegeven open te staan voor een nieuwe *deal* met betrekking tot zijn uranium-

1 Yuval Abraham, 'Lavender': The AI Machine Directing Israel's Bombing Spree in Gaza', +972 Magazine, 3 april 2024.

verrijkingsactiviteiten. Het vorige akkoord – dat vergeten we snel – werd namelijk niet door Iran verbroken, maar door de VS, mede onder druk van Israël.² Israël zag simpelweg een gelegenhedskans om op zijn minst het Iraanse kernprogramma zwaar te beschadigen, en indien mogelijk een *regime change* te bewerkstelligen. Dit laatste lukte niet. Het Iraanse regime is niet geliefd bij de bevolking, maar Iraniërs zijn een trots volk en men sloot snel de gelederen – het zogeheten *rally around the flag*. Mogelijk zit het regime nu steviger in het zadel dan ervoor. Want de Iraniërs weten al te goed wat het uiteindelijke doel van Israël is: een Syrië (of Libië) creëren, waarbij het centrale gezag verslagen is, en het land in chaos wegzakt. Gunstig voor Israël, want dan kan het betrokken land geen dreiging meer vormen (wel terreurgroepen exporteren, maar dat is een andere zaak); minder prettig voor de lokale bevolking.

Naast de politieke invalshoek is er ‘sinds kort’ (de afgelopen 125 jaar) een andere factor van betekenis bijgekomen: het internationaal recht. Dit om willekeur en het recht van de sterkste te voorkomen. Zo zijn landen overeengekomen een onderscheid aan te brengen tussen combattant en burger, waarbij de eerste in conflict een legitiem doelwit vormt, maar de tweede niet. Ook genieten bepaalde categorieën extra bescherming: vrouwen en kinderen, krijsgeslagenen, artsen en hulpverleners, journalisten, erfgoed enzovoorts. U raadt het al: per categorie bestaat inmiddels een indrukwekkend lange lijst aan Israëlische oorlogsmisdrijven.³ Het menselijk leed in Gaza is niet te bevatten. Dit betreft allemaal het humanitair oorlogsrecht tijdens conflict: het *ius in bello*. Dan is er ook nog de leer van de rechtvaardige oorlog, wanneer bijvoorbeeld een land een ander mag aanvallen: het *ius ad bellum*. Er zijn ingewikkelde gevallen en zeer ingewikkelde gevallen, maar de Israëlische aanval op Iran is geen van beide. Het was simpelweg illegaal volgens het internationaal recht. Er was geen enkele aanleiding om het recht op zelfverdediging te kunnen invoeren. Westerse politici riepen met meel in de mond alle partijen op om te de-escaleren, en vonden het maar moeilijk om de Israëlische aanval te veroordelen. Juristen kwamen – voor

de verandering – wel met een duidelijk en eensluidend oordeel.

Wie een jaar geleden voorzichtig opperde of het Israëlische militair optreden niet proportioneler kon, kreeg een uur lang gruwelijke videobeelden van de Hamaswreedheden van 7 oktober 2023 te zien, vergezeld door: ‘kijk, dit zijn de barbaren waar wij mee te maken hebben’. Deze tactiek hebben de Russen eveneens eerder toegepast. Wie rond het jaar 2000 commentaar had op de verwoesting van Grozny, moest van Russische diplomaten een gruwelvideo bekijken van een onthoofding van een Russische krijgsgevangene door Tsjetsjeense rebellen. Alsof excessen en wreedheden van een partij die van de ander rechtvaardigen. Inmiddels werkt dit niet meer. Als nu per abuis een Israëlisch oorlogsmisdrijf op film wordt vastgelegd, dan komt er een halfhartige belofte om een onderzoek in te stellen – maar de volgende dag vindt weer een vergelijkbaar incident plaats. Bij de aanval op Iran legde een eloquente woordvoering de nadruk op het misdadige Iraanse regime, en dat Israël zo het vuile werk voor het Westen opknapte. Het Iraanse regime is zeker fout, maar op een genocide is Teheran nog niet betrapt. Natuurlijk moet Israël zich kunnen verdedigen in een genadeloze omgeving, maar er blijven grenzen. Buurlanden aanvallen en op grote schaal oorlogsmisdrijven plegen; Rusland wordt op hoge toon veroordeeld, maar voor bondgenoot Israël kijken we liever weg. En de Israëlische soldaat? Die kan vechten als geen ander, maar zonder integere politieke aansturing en respect voor het internationaal recht dreigt hij of zij zo aan de verkeerde kant van de geschiedenis te staan. ■

2 Voor een oude, maar nog steeds zeer actuele en scherpe analyse zie: Stephen Walt en John J. Mearsheimer, ‘The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy’, KSG Faculty Research Working Paper Series RWP06-011, maart 2006.

3 Voor goede rapportages over Israël en Gaza zie voormalig CIA-analist Paul Pillar, bijvoorbeeld: ‘This Isn’t a ‘war’—Israel Is Destroying a Population’, *Responsible Statecraft*, 30 juli 2025.

Oorlog of vrede?

Frans Matser

De primaire taak van de staat is het beschermen van zijn inwoners tegen geweld van buiten. Het ultieme middel daarvoor is oorlog. Vroeger was oorlog een aan/uit-schakelaar. Tegenwoordig is het een dimmer. Feit is namelijk dat sommige landen, zoals Noord-Korea, China, Iran, Belarus en Rusland, ons de hybride oorlog hebben verklaard. Dit hebben ze niet schriftelijk gedaan, maar dit blijkt al jaren uit hun dagelijkse handelen.

De aanpak verschilt nogal. De Chinezen bijvoorbeeld sturen jaarlijks duizenden studenten hierheen die de opdracht meekrijgen om niet op te vallen, vriendelijk te lachen en vooral technische kennis mee te nemen. Met die kennis maken ze de Chinese economie en de Chinese defensie iedere dag sterker. Daarnaast probeert China al jaren wereldwijd de hand te leggen op grote hoeveelheden essentiële grondstoffen. Ik vermoed dat wij op de lange termijn van dit Chinese streven naar economische en militaire dominantie veel last gaan krijgen. Maar op het moment is de overlast nog te overzien, want China pakt het voorlopig heel slim en geduldig aan. China is dus een langetermijnprobleem.

Anders is dat met sommige van de overige landen en vooral Rusland. Sinds jaren faciliteert de overheid daar hackersgroepen, die in actieve

samenwerking met de Russische geheime dienst het Westen aanvallen. Dat doen ze bijvoorbeeld door het plaatsen van ransomware bij bedrijven en overheden. Ook zijn ze druk met het stelen van data en het ontregelen van digitale en fysieke infrastructuur. Jaarlijks richten Russische hackers voor honderden miljoenen euro's schade aan en zorgen voor heel veel overlast. Ik kan hier hele opsommingen geven, maar u leest ze zelf dagelijks in de krant en dat is waarschijnlijk slechts het topje van de spreekwoordelijke ijsberg. Veel organisaties die hierdoor getroffen worden zwijgen er namelijk angstvallig over.

Daarnaast zijn er in Rusland enorme trollenfabrieken actief waar tienduizenden mensen fulltime bezig zijn om de kwetsbare 'open' westerse samenleving te bestoken met valse informatie om zo onze democratie te ondermijnen. Ze doen dit door manipulatie van data en beelden. Ze maken daarbij handig gebruik van het feit dat in onze samenleving mensen met een afwijkende opvatting niet gelijk in een werkkamp of de gevangenis verdwijnen. Tienduizenden zogeheten 'nuttige idioten' geloven deze misleidende informatie, die doorgaans een knappe mix is van halve waarheden en op angsten en misvattingen inspelende leugens.

Daarnaast worden actief datakabels vernield (bijvoorbeeld op de Noordzee) en wordt ons westerse datanetwerk minutieus in kaart gebracht, zodat bij een opschaling van het conflict vrij eenvoudig onze communicatie kan worden platgelegd. Sinds enkele jaren worden langs de grenzen van de NAVO navigatie-satellieten actief gestoord om bewust het westerse luchtverkeer in gevaar te brengen. Recent kwam hiervan een voorbeeld in het nieuws toen het toestel van de voorzitter van de Europese Commissie Ursula von der Leyen urenlang niet kon landen omdat de navigatie-apparaten vanuit Rusland werden misleid. Maar dit gebeurt al jaren. In het fysieke domein deinzen de Russen er niet voor terug geheime agenten naar westerse landen te sturen om mensen te liquideren, instanties af te luisteren en als agitators op te treden. Deze acties worden met de dag brutaler en agressiever.

Als klap op de vuurpijl sturen de Russen nu ook drones, kruisraketten en zelfs straaljagers het NAVO-luchtruim in. Zo draait de Russische leider Vladimir Poetin de oorlogsdimmer stap voor stap steeds verder open.

Goed beschouwd bevindt Nederland (en tal van andere Europese staten) zich dus in een eenzijdig afgekondigd grijs gebied tussen oorlog en vrede met Rusland, waarbij we langzaam maar dichterbij oorlog dan bij vrede komen.

Wat doen we daaraan? Ik vrees te weinig! Natuurlijk zijn we dagelijks bezig met defensieve acties om hackers af te weren, spionnen in de gaten te houden en misinformatie tegen te spreken. Maar dat is allemaal dweilen met de kraan open. Iedereen die verstand heeft van militaire operaties weet dat een aanvallende meer kan aanrichten dan duizend verdedigers. Ons rest niets anders dan onze belagers met gelijke munt terug te betalen. Iets wat nu nog nauwelijks gebeurt.

Want het lijkt me dat wanneer je doelbewust met bepaalde middelen wordt aangevallen, je ook mag reageren met vergelijkbare middelen om je tegenstander af te schrikken en te laten merken: wat jullie doen, dat kunnen wij ook.

Wat kan helpen om juridische hindernissen te overwinnen is bijvoorbeeld gebruik te maken van Oekraïne als platform van waaruit de 'boodschap' wordt verzonden. Net zo goed als door ons geschonken hardware door hen in oostelijke richting wordt 'verplaatst'.

Ik pleit dus voor het direct of indirect (veel meer) uitvoeren van offensieve cyberoperaties tegen een land als Rusland, dat ons (aantoonbaar) vrijwel dagelijks actief aanvalt. Desgevraagd weten Nederlandse bewindslieden te melden hoe goed onze Nederlandse data-infrastructuur is en dat we heel veel *know-how* hebben op het gebied van cyber. Zou het dan niet verstandig zijn om daar dan ook eens wat meer mee te doen? Natuurlijk is het beter dat gemeenschappelijk te doen met andere NAVO-partners. Ik ben er ook van overtuigd dat landen als de VS, Engeland en Frankrijk hierin al veel verder gaan dan wij, maar in deze business is kwantiteit net zo belangrijk als kwaliteit. Hoe meer cyberaanvallen de Russen en hun vrienden moeten afweren, hoe minder capaciteit ze overhouden om ons lastig te vallen. Daarnaast doen we op die manier heel veel waardevolle ervaring op, die we in de toekomst nog wel eens hard nodig zouden kunnen hebben.

Dus los van het feit dat we, na tientallen jaren van verwaarlozing, de komende jaren onze defensie-inspanningen vergroten om een beter leger met meer soldaten, grotere munitievoorraden en meer materieel op te bouwen, lijkt het minstens zo belangrijk om (liefst met anderen samen) aan de actieve niet-kinetische kant van de hybride oorlogvoering wat terug te doen tegen de mensen die ons dagelijks aanvallen en onze welvaart en vrijheid proberen te saboteren. Dat zijn die verworvenheden namelijk best waard. Laten we bij elke verraderlijke tik die ons wordt toegebracht vooral denken aan het oudhollandse gezegde: 'Wie kaatst moet de bal verwachten'. Een paar stevige tikken terug zijn volgens mij namelijk een veel duidelijker boodschap dan slappe papieren protesten, diplomatieke reprimandes en het 97e halfzachte sanctiepakket. De Russen hebben namelijk al lang laten zien daar niet gevoelig voor te zijn. ■

Nederlandse Defensie Doctrine na herziening weer actueel

Lkol drs. Carel Sellmeijer

Op 28 februari presenteerde de schrijfgroep de herziene *Nederlandse Defensie Doctrine* aan de CDS en de Krijgsmachtraad. Zes collega's sloten daarmee een project van een jaar af waarin zij het gedachtegoed, de denkmodellen en de daarbij behorende terminologie over de inzet van de Nederlandse krijgsmacht op het militair strategisch niveau opnieuw tegen het licht hielden. De NDD 2025 vormt de basis van gereedstelling, werving en verwerving en operationele inzet van de krijgsmacht. Na drie decennia vredesoperaties was een correctie in beeld en tekst in de NDD nodig ter ondersteuning van de strategische koerswijziging van de krijgsmacht als reactie op de geopolitieke verschuivingen. We leven niet meer in de tijd van wereldvrede na het vallen de Berlijnse Muur. Autocratieën zijn bepalender geworden voor het politieke klimaat. De tijden zijn veranderd, maar de tijdgeest vangen in doctrine, hoe doe je dat?

Aanleiding

De opdracht was de NDD 2019 te actualiseren. De directe aanleiding vormde het door Nederland geratificeerde militair-strategische document van de NAVO, AJP-01 (F) *Allied Joint Doctrine*. In het kader van het doctrinaire uitgangspunt 'NAVO, tenzij...' worden de wijzigingen in het nevenschikte strategische NAVO-document grondig onder de loep genomen. Sommige van onze collega's vinden het onzin om er naast de AJP-01 nog een NDD bij te hebben. Maar de Nederlandse krijgsmacht treedt niet alleen in NAVO-verband op; zij vervult ook nationale taken en missies voor de EU, VN, OVSE, et cetera. Dit zijn andere contexten, met andere accenten qua geweldsinzet en daar horen andere denkmodellen en vocabulaire bij. De schrijfgroep

heeft vervolgstappen gezet om dichter bij de NAVO-terminologie te blijven.

De lastigste opgave voor de schrijfgroep was het afbakenen van de indirecte aanleiding van het project, namelijk 'het actualiseren van de NDD'. Doctrine zou in de ideale situatie toch een bepaalde 'eeuwigheidswaarde' moeten hebben? Doctrine is toch een robuust blok kennis, gestolde ervaring van de inzet van een krijgsmacht, bestand tegen de waan van de dag? Niettemin was de overheersende opvatting dat de NDD 2019 niet meer aansloot bij de huidige tijd en bij de doorontwikkeling van de Nederlandse krijgsmacht sinds de vorige bijstelling.

In de versie van 2019 had de schrijfgroep al een aanzet gegeven op basis van de strategische wending van de Nederlandse krijgsmacht sinds 2014 naar aanleiding van geopolitieke ontwikkelingen. Maar in de discussies tijdens de totstandkoming van de NDD 2019 accepteerde de toenmalige klankbordgroep het niet om termen als geweld, gevechtsbereidheid, *warrior mindset*, *warfighting*, of de krijgsmacht als machtsinstrument te gebruiken. Tegenwoordig is hierover geen discussie meer. De reeds ingezette wijzigingen met de versie van 2019 richting *warfighting* zijn in de NDD 2025 verder doorgevoerd.

Proces en product

Doctrineontwikkeling is een cyclisch proces, dat start met het raadplegen van de achterban om te kijken of die zaken wil veranderen: de zogeheten Request for Feedback (RFF). Deze inventarisatie door de Doctrine Commissie Krijgsmacht (DCK) leverde een lijst van

78 relevante opmerkingen op waarmee de schrijfgroep aan de slag kon.

De NDD verenigt diverse kennisgebieden van de hierboven genoemde krijgsgeschiedenis, (inter)nationale veiligheidspolitiek, juridische en operationele aspecten van het optreden van een krijgsmacht. Ieder lid van de schrijfgroep heeft zich ontfermd over een hoofdstuk en daar de tekstvoorstellen voor geschreven en middels een update de recente beleidsdocumenten over de internationale veiligheidsomgeving en de *Defensienota 2024* geïncorporeerd. De hoofdstukken zijn achtereenvolgens onderling besproken. Na het bereiken van consensus is het concept aangeboden aan de DCK.

De DCK fungeerde als klankbordgroep. Tijdens DCK-vergaderingen deed de penvoerder verslag over de voortgang van het project. Daarnaast zijn er najaar 2024 twee inhoudelijke sessies belegd met de *subject matter experts* uit de DCK en de schrijfgroep om nader uitleg te geven of onderwerpen verder uit te diepen. De Doctrine-raad Krijgsmacht heeft – als laatste stap in het proces – op 24 februari ingestemd met de inhoud van de nieuwe NDD.

Er zijn inhoudelijk enkele majeure aanpassingen gedaan. De historische bijdrages aan het begin van elk hoofdstuk zijn enorm ingekrompen. De vertegenwoordiger van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie is er in geslaagd om het evenwicht tussen de omvang van de historische bijdrages en de overige tekst van een hoofdstuk te herstellen. Ook hij heeft met het oogmerk van de actualisering in gedachten wijzigingen aangebracht in woordkeuze en de behandeling van warfighting-thematieken.

Hoofdstuk 4 over militair vermogen, de kern van de NDD, is het grondigst aangepakt. Allereerst is de verwevenheid van de componenten anders weergegeven. De gebruikte afbeelding (zie figuur 1) laat zien dat militair vermogen wordt versterkt door de *force multipliers*, geeft aan dat militair vermogen in de praktijk zichtbaar wordt in de vorm van krijgskunst, gevechtskracht en gevechtsbereidheid, en toont de verwevenheid

Figuur 1

van de drie componenten goed aan door het in elkaar laten draaien als bij een touw.

Een uitdagende aanpassing is het introduceren van de 'morele component' ter vervanging van de doctrineterm 'mentale component'. Generaties Nederlandse militairen zijn opgevoed met de 'mentale component' als één van de drie onderdelen van het militair vermogen. De Engelstalige NAVO-doctrine en specifiek de AJP-01 gebruikt echter de term *moral component*. De morele component is een combinatie van moraliteit en moreel. Na raadpleging van het Talencentrum Defensie werd besloten om dichter bij de NAVO-term te blijven en de term morele component te introduceren.

Tot slot

De actualisering heeft de NDD enerzijds meer in lijn gebracht met de AJP-01 en anderzijds meer aandacht gelegd op hoofdstuk 1: warfighting. Met name de aanpassingen in woord en beeld hebben als doel de CDS te ondersteunen in zijn beleid met relevante doctrine. De doctrine-schrijvers zijn er in geslaagd om met een dunner document beter tot de kern van het militair-strategische niveau door te dringen en beter aan te sluiten bij de geopolitieke ontwikkelingen en de NAVO-doctrine. Of een AI-tool deze actualisering ook had kunnen schrijven? Nee, daarvoor is en blijft – in de woorden van de CDS – de menselijke factor de kern van ons militaire vermogen. ■

Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht: 'Zero risk voldoet niet meer'

Interview met IGK Boudewijn Boots

Leonie Boskeljon-Horst en Maarten Katsman

'Hoofdtak 1', de bescherming van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, staat prominent op de defensieagenda en wordt steeds meer zichtbaar. Zo trok er eind september een colonne met onder andere pantserhouwitsers over de Nederlandse snelwegen, iets wat misschien sinds de Koude Oorlog niet meer is gebeurd. Ook de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht (IGK), een instituut dat in 2025 tachtig jaar bestaat, merkt deze verandering. Inspecteur-Generaal viceadmiraal Boudewijn Boots vertelt openhartig over de rol van het instituut binnen de krijgsmacht en geeft advies aan andere leiders: 'Kwetsbaarheid is een kracht. Durf als leider te zeggen dat je het ook even niet weet. Als je doet alsof, prikt men daar snel doorheen en dat levert alleen maar meer problemen op.'

Gehuisvest op landgoed De Zwaluwenberg in Hilversum heeft de Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht een 'bijzondere en unieke functie binnen het Ministerie van Defensie.'¹ De IGK staat los van de formele organisatiestructuur en rapporteert direct aan de minister. Dat verzekert de onafhankelijke positie van het instituut. Viceadmiraal Boudewijn Boots is inmiddels negen maanden Inspecteur-Generaal. Hoe kijkt hij terug op deze eerste periode, wat viel op? 'Defensie zit vol met ongelooflijk loyale mede-

werkers, militairen, burgers en reservisten. Door het werken bij of diensten verlenen aan Defensie ervaren mensen zingeving. Ik noem de huidige tijd vaak de "perfecte tijd voor Defensie, om verkeerde redenen": het verbindt en geeft ons een doel. We zijn geen sluitpost meer op de begroting, en mensen op straat spreken je aan over oorlogsdreiging en noodpakketten. Daar blijkt waardering uit voor Defensie, en medewerkers voelen dat.'

Door de heroriëntatie op hoofdtak 1 moeten oefeningen groter worden en écht gericht op 'train as you fight'. De krijgsmacht moet daarom toewerken naar 'accepted risk', een gecontroleerde vorm van risico die de realiteit benadert, zegt IGK Boots

'Het is bijzonder en eervol', zegt Boots, 'om in de functie van IGK te kunnen bijdragen aan de het werkplezier van de hele krijgsmacht. En het is enorm eervol dat ik het vertrouwen heb gekregen om zaken te kunnen aankaarten waar anderen dan ook echt iets mee moeten. Het helpt daarbij om te weten hoe de operationele commando's werken en hoe de politieke lijnen lopen.' In zijn vorige functie was de admiraal plaatsvervangend Commandant der Strijdkrachten, en eerder in zijn carrière was hij

directeur Operaties. Wat is het beste advies dat hij ooit heeft gekregen? 'Ik denk aan een dubbel advies. Ten eerste: kwetsbaarheid is een kracht. Een leider moet tegen zijn of haar bemanning kunnen zeggen "ik weet het ook even niet". Als je doet alsof, prikt men daar zo doorheen en dat levert alleen maar meer problemen op. En ten

1 Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 'De rol van de IGK'. Zie: <https://www.nimh.nl/themas/tijddlijn-militaire-geschiedenis-van-nederland/verhalen/instituut-igk-80-jaar/grote-lijnen/de-rol-van-de-igk>.

tweede: durf je doel bij te stellen, in plaats van krampachtig vast te houden aan een beslissing. Pas je plan aan als de situatie daar om vraagt.'

Als IGK komt Boots veel meer dan in eerdere functies in de beleavingswereld van de defensie-medewerkers. Soms is dat confronterend: 'Ik kom eenheden tegen die "last" hebben van besluiten die ik in eerdere functies heb genomen. Dat wil niet zeggen dat het een slecht besluit was. Er was ook niet altijd een andere keuze, maar je ziet als IGK hoe besluiten doorwerken omdat je mensen in alle lagen van de organisatie spreekt.'

Meer dan een ombudsman

Vaak wordt de IGK de 'ombudsman van Defensie' genoemd, omdat een belangrijk deel van het werk gaat om bemiddeling bij conflicten. Maar de IGK is veel meer dan dat. 'Ik beschouw de IGK als een brug met tweerichtingsverkeer', legt admiraal Boots uit. 'De IGK biedt een luisterend oor aan militairen en geeft ze context over de richting die "Den Haag" uitzet. Op de kazernes leest iedereen ook op intranet wat de plannen zijn, maar het is de vraag wat je daar concreet van terugziet. De vraagtekens die mogelijk ontstaan kan ik duiden. Daarnaast geeft de IGK gevraagd en ongevraagd advies over elk mogelijk onderwerp.

Nu, na negen maanden in deze rol, heb ik door de vele gesprekken en bezoeken een veel beter gevoel van wat er loopt en speelt in de organisatie, en dat leg ik neer bij de minister.' Boots bevraagt en luistert naar de minister, de Commandant der Strijdkrachten en de secretaris-generaal om te bepalen waar mogelijke zorgen leven. 'Zo staat een werkbezoek aan het Duits-Nederlandse legerkorps (1GNC) op de planning, omdat dit hoofdkwartier een fundamenteel gewijzigde taakstelling heeft gekregen in de structuur van de NAVO. Verandering levert altijd spanningen en onrust op.'

De rol van 'ombudsman' beslaat ongeveer een kwart van het werk van de IGK. 'Mensen met een zorg of probleem kunnen altijd als "last resort" bij de IGK terecht. Gemiddeld krijgen we ongeveer één hulpvraag per dag binnen, zo'n 350 per jaar,' vertelt Boots. Die zaken kunnen sterk van elkaar verschillen. 'Soms is een goed, waardevol gesprek voldoende, ook als de situatie uiteindelijk niet verandert. Mensen voelen zich dan in ieder geval gehoord. Maar er zijn ook gevallen met eigenlijk alleen maar verliezers, er is dan helaas geen bevredigende oplossing meer mogelijk.' Welk beeld heeft de admiraal voor ogen als het gaat om de positie van de IGK? 'Ik hoop dat men denkt "hij zegt niet veel, maar als hij iets zegt, kan ik er maar beter naar luisteren. En hij is overal zichtbaar".'

'Train as you fight' met accepted risk

Behalve deze 'reactieve' kant houdt de IGK actief de vinger aan de pols van de defensieorganisatie. 'We hebben bijvoorbeeld een eigen onderzoeksafdeling', legt de admiraal uit, 'en momenteel voert die een breed onderzoek uit over de bereidheid tot oorlogvoeren.' Dit is waar hoofdtak 1 ook bij de IGK om de hoek komt kijken. 'We houden tientallen interviews in alle lagen van de organisatie, en ook daarbuiten. Vrienden en familie van militairen, het thuisfront dus, zijn hierin ook waardevol om te horen. In deze enquête staat de morele component centraal, een belangrijke factor in oorlogvoering, en één waarin de IGK een rol heeft te spelen.'

Verandering levert altijd spanningen en onrust op'

Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht viceadmiraal Boudewijn Boots in gesprek met Nederlandse militairen bij een werkbezoek in Litouwen

Met hoofdtak 1 in het achterhoofd voorziet Boots een iets andere rol dan voorheen voor de IGK, mocht Nederland betrokken raken bij een grootschalige oorlog. 'We denken allemaal na over hoe het eruit gaat zien tijdens oorlog. De IGK moet in mijn optiek kort-cyclisch met de leiding praten over wat er gebeurt aan het front, niet wat betreft tactiek, maar de menselijke kant. Want we vragen heel veel van de defensie-medewerkers. Juist in deze tijd van druk en met het gevoel van professionele verantwoordelijkheid is het van belang iedereen aan boord te houden, en dat is en blijft een belangrijke adviestaak van de IGK', aldus Boots. 'Dat kan

bijvoorbeeld door met kleine teams meer aan tafel te zitten bij de besluitvorming.'

Terwijl in deze 'perfecte tijd voor Defensie om verkeerde redenen' de waardering voor de krijgsmacht groeit, bestaat er ook frustratie. 'We willen vooruit, maar worden geremd door de regels van gisteren', legt Boots uit. 'We zeggen en willen wel "Train as you fight", maar bij oefeningen doen we veel dingen niet door alle veiligheidsregels. Bij het beladen van een militair vliegtuig komt bij wijze van spreken een stapel regelgeving kijken die niet eens in dat vliegtuig past. Je moet nu al nadenken over

Militairen oefenen met scherpe munitie. Defensie moet kritisch naar zichzelf kijken, zegt IGK boots, om vast te stellen waar de prioriteiten liggen voor de kerntaak: kunnen vechten

FOTO MCD, JAN DIJKSTRA

welke regels je straks tijdens een conflict bewust niet meer hanteert. Als je dat nu niet doet, kom je misschien in een panieksituatie waarin je risico's gaat nemen die je niet kent. We kunnen wat dit betreft best bij de Oekraïners afkijken hoe zij dit doen.'

Oefeningen worden groter, en daar komt meer risico bij kijken. 'Natuurlijk, elk ongeval is er één te veel', zegt Boots, maar dat risico is onlosmakelijk verbonden met de noodzaak van grotere oefeningen. We moeten toewerken naar "accepted risk": gecontroleerd risico dat de realiteit benadert. Het "zero risk" dat we nu gewend zijn kan niet meer.' Hij noemt als voorbeeld de militaire medische keten, waarbij het tijdens een grootschalig conflict een 'utopie is dat we de zorg kunnen leveren zoals we nu bij oefeningen doen.' Met de juiste voorbereidingen

kun je in oefeningen risico's mitigeren en accepteren, zodat je er beter voor staat als de scenario's realiteit worden. 'We moeten deze tijd benutten om te denken in termen van "risk", maar dan dus "accepted risk". Dat is een heel moeilijk gesprek, dat wel gevoerd moet worden. Het ongemak dat daaruit voort kan komen moeten we opzoeken en bespreekbaar maken', zegt Boots.

De krijgsmacht: een heel normaal bedrijf

Waar moet Defensie volgens de IGK in investeren? 'Simpel gezegd, in de eerste plaats: spullen', zegt Boots. 'Het gaat om professioneel uitrusten, met niet meer alleen one-size-fits-all. Vrouwelijke militairen hebben bijvoorbeeld een

ander soort scherfvest nodig, en daar moet Defensie dan gewoon in voorzien.’ Staatssecretaris Gijs Tuinman reikte onlangs de eerste kogel- en scherfwerende vesten voor vrouwelijke militairen uit. Vrouwelijke landmacht militairen die binnenkort worden uitgezonden hebben nu een speciaal voor hen ontwikkeld vest, dat hen niet alleen beschermt, maar ook goed past bij hun lichaam en inzet.²

Behalve voorzien in professionele uitrusting moet de defensieorganisatie kritisch naar zichzelf kijken, betoogt Boots. ‘We zijn wellicht best verwend en weten niet beter dan dat we ergonomisch verantwoord moeten kunnen werken, dat we comfortabele gebouwen hebben, et cetera. We moeten ook zeker blijven werken aan bijvoorbeeld verduurzaming, maar tegelijkertijd moeten we onze prioriteiten niet uit het oog verliezen. Waar is een krijgsmacht voor? Die moet kunnen vechten. De hoogste prioriteit ligt daar. Dus dan moet de organisatie met een kritische blik vaststellen wat daar voor nodig is. Wat zijn de minimale vereisten? Wat is misschien overbodig? Is het noodzakelijk om voor opleidingen het huidige tijdspad te volgen, of kunnen ze korter zodat de organisatie sneller kan vullen en groeien?’

‘Zelfkritisch’ zijn is toevallig het onderwerp van de vraag die een vorige geïnterviewde, generaal-majoor Apon (Inspecteur-Generaal Veiligheid),³ wil stellen: In hoeverre is er binnen een organisatie die snel en beslissend moet kunnen optreden en waarin gehoorzaamheid en discipline cruciaal zijn, ruimte voor tegenspraak, morele reflectie en zelfkritiek? Kortom: kan Defensie wel zelfkritisch zijn? ‘Onvoldoende’, denkt IGK Boots. ‘De krijgsmacht heeft geen concurrent, we zijn “de” zwaarmacht. In zo’n positie is er geen dreiging voor het bestaansrecht van de organisatie, en dat bemoeilijkt het vermogen zelfkritisch te zijn.’

Toch plaatst hij een kanttekening bij de vraag. ‘De buitenwereld heeft een bepaald beeld van Defensie, dat hiërarchische waarbij ondergeschikten “doen wat de baas zegt”. Maar in de praktijk werkt het niet zo zwart-wit. In de uitvoering van militaire taken is er uiteindelijk

‘Waar is een krijgsmacht voor? Die moet kunnen vechten’

een beslisser nodig, dat is de aard van het werk. Maar de keren dat er géén tegenspraak is, zijn op één hand te tellen. Eigenlijk is de krijgsmacht een heel “normaal” bedrijf. Alleen door oorlogsdreiging bestaat er een risico dat reflectie minder ruimte krijgt. Dat moeten we zien te voorkomen, want “iedereen aan boord houden” betekent ook voor iedereen een luisterend oor kunnen bieden en ruimte kunnen geven.’

Welke vraag wil Inspecteur-Generaal Boots zelf stellen aan een volgende interviewee? ‘Welke kansen missen we om beter klaar te zijn voor wat we niet willen doen, namelijk oorlogvoeren?’ ■

2 Ministerie van Defensie, ‘Eerste kogel- en scherfwerende vesten voor vrouwelijke militairen uitgereikt’, 29 september 2025. Zie: <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2025/09/29/eerste-kogel--en-scherfwerende-vesten-voor-vrouwelijke-militairen-uitgereikt>.

3 L. Boskeljon-Horst en M. Katsman, ‘Toezicht draagt bij aan gevechtskracht’, *Militaire Spectator* 194 (2025) (9). Zie: <https://militairespectator.nl/artikelen/toezicht-draagt-bij-aan-gevechtskracht>.

De oorlog van morgen

Wat de conflicten van nu ons leren over toekomstige dreigingen

Door Martijn Kitzen en Tim Sweijs
Amsterdam (Uitgeverij Balans) 2025

320 blz.

ISBN 9789463824088

€ 22,99

Dat we leven in tijden van verhoogde oorlogsdreiging drong pas langzaam tot ons in het Westen door. Tal van signalen die hierop wezen ketsten af op de overtuiging dat grootschalige oorlogen iets uit het verleden waren. Het was pas nadat Rusland in februari 2022 met een grote militaire invasiemacht Oekraïne binnenviel dat bij ons de 'strategische oogkleppen' eindelijk afgingen, zo schrijven Martijn Kitzen (hoogleraar aan de NLDA en de Universiteit Leiden) en Tim Sweijs (onderzoeksdirecteur bij HCSS) in hun nieuwste boek *De oorlog van morgen*. In reactie op de toegenomen dreigingen schroeven westerse landen hun defensiebestedingen momenteel in rap tempo op. Maar nu – zoals ook de oorlog in Oekraïne duidelijk laat zien – de ontwikkelingen op het gebied van oorlogvoering razendsnel gaan, is het van cruciaal belang ons af te vragen: hoe ziet die oorlog waar we ons op moeten voorbereiden er uit?

Voorstellen

De auteurs gaat het niet zozeer om 'voorspellen' maar om 'voorstellen', en wel van 'werelden die er nog niet zijn'. Defensieorganisaties maken om die reden steeds vaker gebruik van sciencefiction – het Pentagon

besteedt hier zelfs miljarden aan. Toch zijn veel eerdere voorspellingen over de toekomst van oorlogvoering niet uitgekomen. Dat heeft niet alleen te maken met onze eigen cognitieve beperkingen, maar ook met het feit dat de wereld waarin wij leven nu eenmaal een complex sociaal systeem is, dat dus inherent onvoorspelbaar is. We zullen dus moeten accepteren dat we als het om de toekomst gaat in het duister tasten, aldus de auteurs. Toch heeft het zin om aan toekomstverkenningen te doen, als we ons daarbij maar realiseren dat dit slechts op deelaspecten van een toekomstig conflict zicht kan verschaffen.

Ideën over oorlog

Het boek kent een logische opbouw en kijkt eerst naar hoe de oorlog van gisteren eruit zag, gevolgd door een hoofdstuk over de oorlog van vandaag, waarna op basis van een aantal zichtbare trends een blik in toekomst wordt geworpen. De terugblik begint met de jaren 90, wat het boek een actueel karakter geeft. Het laat tevens zien hoe snel oorlogvoering – en zeker ook het denken daarover – in een tijdsbestek van slechts enkele decennia is veranderd. Zo ontstond tijdens de Golfoorlog begin jaren 90, toen de

VS in korte tijd het Iraakse leger wist te verslaan, het beeld van de 'schone oorlog': het idee dat je oorlog kunt voeren met minimale risico's voor de eigen militairen en de burgerbevolking. Dit idee bleef decennialang dominant in het westerse denken, en droeg eraan bij dat de politieke bereidheid om slachtoffers te accepteren steeds kleiner werd.

Tegelijkertijd deed het idee van liberaal interventionisme opgeld. Het Westen ging zich aan het einde van de Koude Oorlog zien als hoeder van de internationale rechtsorde. Militaire interventies werden gezien als gerechtvaardigd middel om elders in de wereld mensenrechten en democratie te bevorderen en de internationale rechtsorde te handhaven, zelfs als er geen dreiging voor de nationale veiligheid was. Oorlog werd met andere woorden steeds meer geassocieerd met oorlog ver weg (*wars of choice*). Het idee dat oorlog nog steeds een bedreiging kon vormen voor de eigen nationale veiligheid verdween uit beeld.

Ook in militair-technologisch opzicht veranderde er veel. Zo onderscheidde terreurbeweging IS zich niet alleen door haar nietsontziende optreden, maar ook door de manier waarop ze met gelikte onlinecampagnes wereldwijd nieuwe strijders wist te rekruteren. Ook ging zij – geïnspireerd door populaire games als *Call of Duty* – gebruik maken van bodycams, een praktijk die we nu ook volop terugzien in de oorlog in Oekraïne. Ook dat maakt dit boek zo interessant, omdat het laat zien hoe innovaties – in dit geval zelfs eentje die afkomstig was van een terreurbeweging – daarna worden overgenomen door professionele krijgsmachten.

Hybride oorlogvoering

De auteurs gaan vrij uitgebreid in op het concept van hybride oorlogvoering, een onderwerp dat onder krijgswetenschappers de gemoederen flink bezighoudt. Oorspronkelijk duidde deze term op de inzet van zowel conventionele als niet-conventionele middelen. Gaandeweg werd de betekenis echter steeds meer beperkt tot het laatste, en gingen men ook wel spreken over de ‘grijze zone’: de inzet van middelen onder de drempel van gewapend conflict. Tegenstanders van het gebruik van deze termen (de zogeheten traditionalisten) beargumenteren dat de inzet van niet-militaire middelen (denk aan desinformatiecampagnes) niets nieuws is en dat het gebruik van deze termen het onderscheid tussen oorlog en vrede alleen maar vertroebelt. De zogeheten futuristen daarentegen beargumenteren dat de aard maar vooral de schaal waarop deze hybride middelen nu worden ingezet van een totaal andere orde zijn dan vroeger en dat er dus ook een veel grotere dreiging van uitgaat. Volgens de auteurs hebben beide kampen het gelijk deels aan hun zijde, waarbij ze benadrukken dat de (terecht) toegenomen aandacht voor de militaire dreigingen er niet toe mag leiden dat de niet-militaire dreigingen worden veronachtzaamd. Dit omdat tegenstanders als Rusland en China zich nu eenmaal van een breed spectrum aan machtsmiddelen bedienen om hun doel te bereiken.

Een ander belangrijk thema in het boek is het concept ‘oorlog onder de mensen’ (*war amongst the people*). Uit recente oorlogen blijkt dat westerse krijgsmachten doorgaans weinig moeite hebben om hun tegenstander te verslaan, zolang deze zich als een herkenbare militaire tegenstander

gedraagt. Veel ingewikkelder wordt het wanneer die tegenstander, zoals in Afghanistan, overgaat op guerrilla-oorlogvoering, waarbij het onderscheid tussen burger en militair lang niet altijd helder is. Nu met de oorlog in Oekraïne weer sprake is van een ‘echte’ oorlog tussen militaire tegenstanders bestaat het risico dat vergeten wordt dat bevolkingen – ook in de oorlog van vandaag en morgen – nog steeds een belangrijke rol (zullen) spelen. De auteurs roepen dan ook op om de lessen van 20 jaar irreguliere oorlogvoering niet te veronachtzamen. Terecht wijzen ze erop dat interstatelijke conflicten zoals tussen Rusland en Oekraïne statistisch gezien zeldzaam zijn en dat conflicten waarbij irreguliere strijdgroepen een rol spelen nog steeds de norm zijn.

Een aantal suggesties

Kijkend naar het karakter van moderne oorlogvoering, dan springen daar drie elementen uit die naar verwachting ook voor de nabije toekomst bepalend zullen zijn. Ten eerste zal het ook in de toekomst gaan om een combinatie van traditionele en niet-traditionele militaire middelen. Een tweede factor is de ongekende connectiviteit en dus het belang van ICT-systemen. Ten derde zullen de ontwikkelingen op het gebied van AI verregaande gevolgen hebben. Hoewel de auteurs positief zijn over het hernieuwde bewustzijn over militaire dreigingen, ontbreekt het volgens hen aan een diepere introspectie over de vraag waar onze eerdere naïviteit op dat vlak vandaan kwam. Dit is van belang om een herhaling daarvan in de toekomst te voorkomen. In dat kader doen ze een aantal suggesties. Zo breken ze een lans voor meer aandacht voor oorlog in het middelbaar en academisch

onderwijs. Ook pleiten ze voor een grotere gemeenschap van strategische denkers en veiligheids-specialisten om na te denken over verstandige ideeën om ons veiligheids- en defensiebeleid te versterken. Hier klinkt onverholen kritiek op de manier waarop dit nu zou gaan: krijgsmachtsdelen proberen ieder voor zich hun ‘ijzerhandel’ uit te breiden waarbij sprake is van ‘wensenlijstjes’ die gebaseerd zijn op ‘selectieve observaties’ van de oorlog in Oekraïne, zo stellen de auteurs kritisch vast. In hun ogen ontbreekt het vaak aan een heldere analyse op basis waarvan dergelijke investeringen worden gedaan.

Kitzen en Sweijts schetsen een breed en diepgaand beeld van hedendaagse oorlogvoering en trekken lijnen naar de toekomst. Op onderdelen zou kritiek kunnen worden geleverd. Zo is het jammer dat het onderwerp demografie niet wordt genoemd, terwijl je zou kunnen beargumenteren dat de huidige inzet op de ontwikkeling van drones en onbemande systemen ook wordt ingegeven door demografische ontwikkelingen. Dit kun je de auteurs, gelet op het grote aantal onderwerpen dat wél aan bod komt, echter amper kwalijk nemen. Het is een boek dat een breed publiek verdient, van militairen en beleidsmakers tot aan docenten van middelbare scholen. En uiteraard politici, die immers medeverantwoordelijk kunnen worden gehouden voor het feit dat onze militairen de afgelopen decennia geregeld met een onrealistisch mandaat op pad werden gestuurd. Dit alles in de hoop dat dit leidt tot minder naïviteit en meer realisme als het om dit belangrijke onderwerp gaat. ■

Frank van Pelt – ministerie van Defensie

‘Lammetjes in leeuwen veranderen’

‘Waarom meer realiteit bij de opleiding? Omdat de helft van onze frontsoldaten verzuimt te schieten!’ Met deze klacht opent kapitein der Infanterie J.H.C. Ulrici in 1954 zijn betoog ten gunste van de realistische gevechtsbaan, die toen net door de Nederlandse legerleiding in gebruik was gesteld.¹ In de Koude Oorlog maakte de gevechtsbaan, die gevechtssituaties zo realistisch mogelijk nabootst, onderdeel uit van de training van vrijwel iedere militair. Met de inning van het vredesdividend raakte de baan in verval, maar onlangs is op het Infanterie Schietkamp in de Harskamp een volledig vernieuwde gevechtsbaan geopend.

Ulrici baseert zich op Amerikaans onderzoek. In de campagne in Normandië was gebleken dat slechts maximaal 25 procent van de frontsoldaten op de vijand had gevraagd. ‘Het is moeilijk voor Amerikanen om deze onthulling te aanvaarden, omdat deze aan de moed en vaderlandsliefde van hun eigen zoons en

broeders afbreuk schijnt te doen,’ stelt kapitein Ulrici. Met gebrek aan moed heeft het ‘niet-schieten’ echter niet veel te maken. ‘Zo was er bv. een zwaar gedecoreerde compagniescommandant uit de Ie Wereldoorlog die zijn mannen in het vuur altijd voorging en aanspoorde. Toch bekende hij aan een bevriende officier, dat hij er — de gehele oorlog door — niet toe had kunnen komen, de trekker van zijn wapen over te halen. (Thans is hij Generaal bij het Korps Mariniers)’ legt de kapitein anekdotisch uit.

Tijdens de Koreaoorlog wisten de Amerikanen het aantal schietende frontsoldaten op te krikken. ‘Door intensieve inspanning is dit gemiddelde in Korea wel opgevoerd, doch slechts tot een maximum van 50%! Met andere woorden: heden ten dage is er van elke twee Amerikaanse soldaten slechts één, waarop men kan rekenen, als hij tegenover de vijand staat.’ Een van de methoden om het aantal te verhogen, aldus Ulrici, ‘is de man tevoren op realistische manier kennis laten maken met datgene wat hij eventueel op het slagveld zal ervaren (geluiden gewonden, etc.).’ Bij de Amerikanen uitte dit zich in de *Infiltration Course*, de gevechtsbaan, ‘daar deze eigenlijk het volledige karakter weergeeft van alle geluiden en handelingen, die de soldaat op het gevechtsveld kan verwachten (vuurdoop). In de praktijk blijkt dat degenen die deze baan hebben doorlopen, psychisch veel beter voorbereid zijn op wat te wachten staat’.

Kapitein Ulrici sluit af met een uitgebreide lijst over onder andere doel, bouw en werkwijze van de gevechtsbaan. ‘Het is zeer verheugend dat ook onze legerleiding er toe overgegaan is om ook in onze opleidingen meer realiteit te brengen. Het Infanterie schietkamp “de Harskamp” is nu ook in het bezit van een gevechtsbaan en het is de bedoeling van de Legerleiding dat ook alle *Nederlandse Militairen* deze baan zullen moeten doorlopen.’ ■

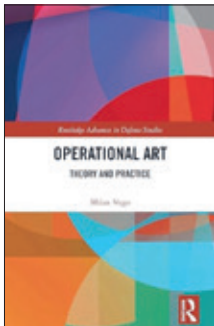

FOTO BEELDBANK NIMH

Een peloton op de gevechtsbaan van het Infanterie Schietkamp

¹ J.H.C. Ulrici, ‘Waarom meer realiteit bij de opleiding?’, *Militaire Spectator* 123 (1954) (1) 4-12. Zie: <https://militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/MS%201954-01.pdf>.

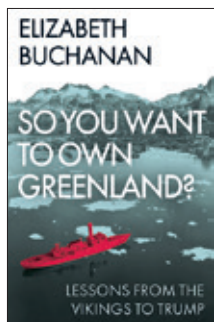
SIGNALERINGEN

Operational Art

Theory and Practice
Door Milan Vego
Londen (Routledge) 2025
346 blz.
ISBN 9781032367699
€ 175,-

In *Operational Art* zoekt Milan Vego verklaringen voor het praktische en theoretische veld dat tussen tactiek en strategie ligt. Vego focust vooral op de voorbereidingen, de planning en het voeren van een conventionele oorlog in het hoogste geweldsspectrum. De auteur behandelt de fysieke domeinen land, zee en lucht/ruimte en gebruikt historische voorbeelden van grote operaties, evenals de Russisch-Oekraïense oorlog, de Golfoorlog en de Irak Oorlog, om zijn theorie te onderbouwen. Hij gaat dieper in op operational command & control. Vego, hoogleraar aan het Amerikaanse Naval War College, schreef eerder vijftien boeken, waaronder *Operational Warfare At Sea* en *Joint Operational Warfare*.

So You Want to Own Greenland?

Lessons from the Vikings to Trump
Door Elizabeth Buchanan
224 blz.
ISBN 9781805264521
€ 18,-

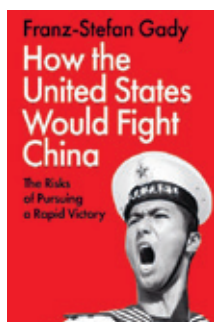
Elizabeth Buchanan volgt in *So You Want to Own Greenland?* vier mogelijke toekomstscenario's voor het eiland. Groenland werd actueel door de uitlatingen van de Amerikaanse president Trump dat de VS het mogelijk wil overkopen van Denemarken. In haar boek wijst Buchanan er op dat Groenland ook in de geschiedenis een rol heeft gespeeld in geostrategische competitie. Buchanan begint bij de Vikingen, die in de vijftiende eeuw van Groenland verdwenen. In de Koude Oorlog had Groenland een strategische positie en in de huidige tijd, waarin Groenland autonoom is onder Denemarken lijkt het eiland, waar onder meer Chinese invloed is, weer in die positie terecht te komen.

Manoeuvre Warfare and Manoeuvrist Approach

Door Markus Reisner e.a. (red.)
Wiener Neustadt (Theresianische Militärakademie) 2025
410 blz.
zie: www.tdhj.org

Manoeuvre Warfare and Manoeuvrist Approach is de Engelstalige bundel van het in 2024 gehouden Theresian Military Academic Forum aan de Oostenrijkse militaire academie. De meerdaagse conferentie draaide rond het debat over manoeuvre-oorlog in tegenstelling tot attritie. Sommige deskundigen zeggen dat de technologische vooruitgang in *surveillance* en *targeting* zo groot is dat manoeuvre, zeker in stedelijk gebied, vrijwel onmogelijk is geworden. In de bundel schrijft Friedrich Jeschonnek over *Manoeuvre Warfare as a Challenge to the Former Strategic Concept of Forward Defence*, Tom Simoons over *Disinformation in Cognitive Warfare* en Krisztian Jojart over de Russische kijk op manoeuvre na geleerde lessen in hun aanvalsoorlog op Oekraïne.

How the United States Would Fight China

The Risks of Pursuing a Rapid Victory
Door Franz Stefan Gady
Londen (Hurst) 2025
ISBN 9781805263760
256 blz.
€ 29,-

Kijkend naar hun doctrine, de samenstelling van de strijdkrachten en hun algemene *ways of war* zullen de Amerikanen een groot risico lopen bij een eventueel gewapend conflict met China over Taiwan. Dat zegt onderzoeker Franz Stefan Gady in *How the United States Would Fight China*. Volgens Gady zet de VS in op snelle *information superiority* en een beslissende overwinning, maar ligt een attritie-oorlog in alle domeinen meer voor de hand. De Amerikaanse samenleving, de krijgsmacht en de industrie zijn daar volgens Gady slecht op voorbereid. Gady zegt dat de VS zichzelf op een achterstand zet door technologische superioriteit in plaats van massa na te streven.

